

Slavko Slišković

KAKO JE STROSSMAYER VIDIO BOSNU I HERCEGOVINU

Slavko Slišković
Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb

UDK 94(497.6):[272+316.4]"17"
272-722.52Strossmayer, J. J.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 21.10.2020.
Prihvaćeno: 25.5.2021.
DOI: 10.21857/y54jofvq4m

Nakon višestoljetne otomanske okupacije Bosna i Hercegovina su u vremenu biskupske službe Josipa Jurja Strossmayera doživjele u kratkom vremenu znatne promjene na socijalnom, političkom i crkvenom području. Ove su zemlje dugo vremena ostale zapadnim granicama, a uskoro i svojevrsan izolirani poluotok nekad moćnog imperija koji više nije mogao pratiti modernizacijske procese suvremenih europskih društava. Stoga je ovaj prostor predan na upravu Austro-Ugarskoj Monarhiji, mada je ostao pod formalnim suverenitetom Porte. U takvim su se uvjetima aktualizirala brojna pitanja na koja u prethodnim razdobljima nije bilo moguće adekvatno odgovoriti, posebice u odnosu na položaj Katoličke crkve. Između ostaloga je izobrazba franjevačkih bogoslova zahtijevala sustavna rješenja prilagođena situaciji u ostatku katoličanstva i napretku obrazovanja. Dolazak pod upravu katoličkih vladara otvorio je mogućnost odustajanja od arhaičnog oblika eklezijalnosti i uvođenje redovite crkvene vlasti. Upitnim je postao i položaj dotada privilegiranog muslimanskog i socijalna afirmacija obespravljenog kršćanskog stanovništva, a propituje se i uloga islama kao religije. Također su stvoreni uvjeti za osnutak i djelovanje raznih kulturnih ustanova te za njih vezane nacionalne emancipacije. U ovom se radu prati odnos biskupa Strossmayera prema spomenutim procesima te donosi zaokružena slika njegova viđenja Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Josip Juraj Strossmayer, Bosna i Hercegovina, franjevci, Vrhbosanska nadbiskupija, kulturna dobra, islam

Uvod

“Pravomoćni sam biskup Bosne i zato imam pravo u tom pogledu božansku sudbinu braniti Bosnu i Hercegovinu” – napisao je biskup bosanski ili đakovački i

srijemski Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.) Williamu Ewartu Gladstoneu (1809. – 1898.), vođi Liberalne stranke, višekratnom premijeru i najistaknutijem građanskom britanskom političaru viktorijanskog razdoblja.¹ Uvjerenje u odgovornost za katoličanstvo na prostoru između Save, Drine i Jadranskog mora utjecalo je na mnoge Strossmayerove životne odluke. Turbulentno razdoblje 19. stoljeća, tijekom kojeg su se mijenjale državne granice i politički sustavi, ustroj Crkve i društvene strukture te oblikovala nacionalna svijest i dogodile nacionalne integracije, u čemu su posebnu ulogu imali kultura i obrazovanje također su imali veliki utjecaj na Strossmayerovo opredjeljenje i djelovanje vezano za Bosnu i Hercegovinu koje je doživljavao dijelom jedinstvenog hrvatskog etničkog prostora te težio njihovoj državno-pravnoj integraciji s ostatkom hrvatskih zemalja. Cjelokupna njegova djelatnost vezana za Bosnu i Hercegovinu bila je podređena ovome cilju.

Na čelo biskupija Bosanske ili Đakovačke i Srijemske Strossmayer je imenovan 1849. godine. Vođen geslima “Sve za vjeru i domovinu” te “Prosvjetom k slobodi” ovim sjedinjenim biskupijama upravljao je idućih 55 godina sve do smrti 8. travnja 1905. godine.² Tijekom dugog razdoblja svoje pastirske službe postao je kao biskup, političar i mecena nezaobilazna figura hrvatske, slavenske i općenito europske povijesti, kao i povjesnice Katoličke crkve u cjelini. Unatoč životu u slavonskoj provinciji ambiciozni je biskup uložio ogromne napore da središte svoje dijeceze uzdigne do sjaja i važnosti drugih biskupskih gradova, a svoju palaču susretištem i stjecištem velikana vjerskog, kulturnog i političkog života istočnog dijela Monarhije i južnog slavenstva. Strossmayerov odnos prema prostorima s južne strane Save i njezinim stanovnicima vizionarski je predvidio fra Ivan Franjo Jukić (1818. – 1857.). Časopis koji je pokrenuo 1850. godine naslovio je *Bosanski prijatelj*, a njegov prvi broj posvetio je tek imenovanom i još nezaređenom biskupu J. J. Strossmayeru.³ Mladi se prelat doista pokazao prijateljem Bosne, čije je ime nosio u naslovu svoje biskupije, ali i vlastitoj svijesti o odgovornosti za njezinu sudbinu u smislu da ju je želio crkveno i državno-pravno vezati za Hrvatsku.

Biskup bosanski i apostolski vikari u Bosni

Jedna od institucija preko koje je Strossmayer mogao proširiti svoj utjecaj na prostore južno od Save bila je ustanova Apostolskog vikarijata. Naime, još od pada

¹ Strossmayer Gladstoneu, 13. veljače 1878., *Obzor*, 21. siječnja 1912., str. 4.

² O životu i djelu J. J. Strossmayera napisana su brojna djela. Ovdje donosimo nekolicinu koje smatramo relevantnim: Tade Smičiklas, *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi : govori, rasprave i okružnice*, Zagreb 1906.; Matija Pavić – Milko Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer: biskup bosansko-đakovački i srijemski: god. 1850.- 1900.*, Zagreb 1904.; Vladimir Koščak, *Josip Juraj Strossmayer, političar i mecena*, Osijek 1990., *Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera. Zbornik radova*, ur. Stanislav Marijanović, Osijek 2008., William Brooks Tomljanović, *Biskup Josip Juraj Strossmayer. Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb 2001.; *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*, ur. Franjo Šanjek, Zagreb 2006.

³ *Bosanski Prijatelj*, sv. 1, ur. I. F. Jukić, Zagreb 1850., Posveta i Uvod.

Bosanskog Kraljevstva pod otomansku okupaciju, uz manji broj svećenika glagoljaša, pastoralnu skrb vršili su franjevci Bosne Srebre. Kako je Crkvi nužna služba biskupa, barem za vršenje liturgijskih čina, a Bosna je pravno ali ne i stvarno imala biskupa u Đakovu, Sveta Stolica je 1735. godine ustanovila Apostolski vikarijat na čijem je čelu bio jedan od franjevaca s biskupskim redom.⁴ Vikari su bili bez vlastitog klera pa je upravnu funkciju u najvećoj mjeri obavljao Provincijalat Bosne Srebre. Iako su pripadali franjevačkom redu, apostolski vikari su, u skladu sa svojim biskupskim dostojanstvom, nerijetko nastojali imati i upravnu vlast, a pojedini od njih željeli su oformiti vlastiti dijecezanski kler te izgraditi potrebnu infrastrukturu za neovisno obavljanje službe. S druge strane, provincijalna je uprava pomno čuvala povijesnim slijedom stečene povlastice. Jedna od njih bila je predlaganje kandidata za apostolskog vikara. Stoga su njihova imenovanja bila vrlo važan i delikatan posao, u kojem je biskup Strossmayer tijekom svog dugog biskupovanja više puta sudjelovao. Osluškiavao je glasove iz Bosne i koristio svoj utjecaj u Rimu i Beču da oni ne ostanu uzaludni uklapajući ih u ciljeve hrvatske nacionalne integracije.

U Đakovu je 18. veljače 1855. za biskupa zaredio fra Marijana Šunjića koji je apostolskim vikarom u Bosni također imenovan uglavnom Strossmayerovom zaslugom, a nakon konzultacija s franjevcima.⁵ Šunjić se pokazao dobrim izborom te je uspio uvelike urediti crkveni život narušen sporom između bosanskih i hercegovačkih franjevaca.⁶ Đakovački biskup mu je moralno i materijalno pomagao, o čemu svjedoče pisma koja mu je Šunjić upućivao sve do svoje smrti u Beču 1860. godine.⁷ Strossmayer se također pobrinuo za njegov pogreb. Na poticaj samih franjevaca skrbio je i o budućim imenovanjima vikara. Ugledni član Bosne Srebre fra Martin Nedić govoreći na Šunjićevu sprovodu ističe: "Bratjo, nije koristi od naših suza i plača; do li, posli dragog Boga, u jedinog preuzvišenog gosp. J. Juraja staviti naše ufanje".⁸ Više je fratara slalo prijedloge imena mogućih vikara ističući njihove sposobnosti, ali i naglašavajući nedostatke kandidata koje su drugi predložili.⁹ Izostanak međusobnog dogovora oko budućeg vikara moguć je razlog da Šunjićev nasljednik nije postao nijedan od bosanskih franjevaca, nego je 25. ožujka 1861. imenovan njihov dubrovački subrat Sebastijan Franković. Bosanski su ga fratri nevoljko primili. Držali su to čak uvredom ugledu svoje provincije. Tako nakon njegove smrti 31. listopada 1864. provincijal fra Blaž Josić piše: "Javite njegovoj preuzvišenosti gosp. Strossmayeru, preporučiv mu vruće, i od mene ga najponiznije zamoliv, da se dostoji

⁴ Isto, str. 344–347.

⁵ *Strossmayer, Dokumenti i korespondencija (1815. - 1859.)*, ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1933., str. 317–318.

⁶ Ladislav Fišić, Biskup fra Marijan Šunjić i njegovo vrijeme, *Bosna franciscana*, 6/10, Sarajevo 1998., str. 161–168.

⁷ Usp. Andrija Zirdum, Dvadeset pisama Marijana Šunjića J. J. Strossmayeru (1852. – 1860.), *Nova et Vetera*, Sarajevo 1990., str. 53–85.

⁸ Andrija Zirdum, *Pisma bosanskih franjevaca 1850. – 1870.*, Plehan, 1996., str. 168.

⁹ Isto, str. 168–170.

pobrinuti onamo na vrelu, nek ni mi više ne budemo osramoćeni".¹⁰ Drugi fratri mole "ne bi l' nam bio u pomoći za steći biskupa između nas koga, a ne stranca".¹¹ Međutim, dogodilo se da i idući, ujedno posljednji, apostolski vikar bude franjevac iz Dalmacije, fra Paškal Vujčić, prije toga biskup u Albaniji, a potom u Aleksandriji u Egiptu. Na vijest o njegovu imenovanju provincijal Josić piše: "Za mila Boga, što je to bosanski puk sagrišio da se 130 hiljada i više duša tuđinu za upravu pridaje, koi ga nigda ni vidio, nit općio, nit poznavo nije? ... Nepravda je i grihota bosanske fratre obarati kano da ne imaju vridna čovika za biskupa ... al' imadu pravo od Stola svetog, priko 230 godina, da mogu samo između sebi imat biskupa, pa zašto se to pravo od toliko godina sad gazi i tlači?".¹² Franjevci su povlasticu predlaganja vikara željeli očuvati makar formalno. Zato Josić moli da Strossmayer "ako igda, sad nek nas pomogne i tuđina s vrata skine. A Bošnjak, koi god bio da bio, svi će ga sad prifatit i, ako nie Propagandi po volji kandidacia, nek ište drugu dok sve ne izbroimo i, na koga ona hoće, ne nagazimo".¹³ Drugi pak fratri dodaju kako su "tvrdo uvjereni da Bosnu sunce opet ogrijati može od Vaše preuzvišenosti, kako je ogrijalo kad ste još nezaboravnog Mariana za biskupa kod Kurie rimske i Kabineta bečkog izposlovali".¹⁴ Međutim, ovaj put su franjevačka nastojanja ostala bez uspjeha, ali ne bez vlastite odgovornosti. Naime, prije nego što je Franković izabran definitorij Bosne Srebrene za biskupa je predlagao upravo Vujčića koji je novicijat završio u bosanskoj provinciji, a tadašnji provincijal fra Lovro Karaula bio mu je kum. On ga je u nekoliko navrata zagovarao kod Strossmayera.¹⁵ Čini se da Strossmayer jednom zauzeti stav nije želio ili više nije mogao promijeniti, odnosno da više nije imao utjecaja na već donesenu odluku, pa je Paškal Vujčić 1865. godine postao apostolskim vikarom u Bosni, ali moguće i zalaganjem biskupa iz Đakova nije imenovan prvim nadbiskupom vrhbosanskim.¹⁶

Bogoslovi Bosne Srebrene u Đakovu

U rujnu 1841. godine Kongregacija za širenje vjere je, zbog po njezinu sudu od već liberalnog duha koji vlada u Habsburškoj Monarhiji, zabranila bosanskim franjevačkim bogoslovima studiranje u toj državnoj zajednici te odredila da se školuju isključivo u papinskoj državi ili u samoj Bosni. Razlike uzrokovane mjestima obrazovanja dovele su i do svojevrsne podjele unutar Bosne Srebrene na "Ugre" i "Tallijane". Prvi su bili obrazovaniji, a drugi dosljedniji u redovničkom opsluživanju.¹⁷

¹⁰ Isto, str. 203.

¹¹ Isto, str. 204.

¹² Isto, str. 217–218.

¹³ Isto, str. 219.

¹⁴ Isto, str. 223.

¹⁵ Isto, str. 167–170.

¹⁶ Ignacije Gavran, *Putovi i putokazi*, Sarajevo 1988., str. 88–92.

¹⁷ Usp. Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, Sarajevo 1915., str. 22–23.

Kao odgovor na odluku Svete Stolice Monarhija je 1843. godine bosanskim klericima uvela zabranu boravka u zemljama habsburške krune. Pri tome se ne smiju previdjeti niti franjevačke veze s ilirskim pokretom na koji je Beč podozrivo gledao, a uskoro ga je u potpunosti zabranio.¹⁸ Našavši se u situaciji nemogućnosti školovanja u Monarhiji, a bez dovoljno sredstava ali i želje da sve svoje bogoslove mogu slati u Italiju, jer su se na čelu Provincije uglavnom nalazili "Ugri", bosanski su franjevci odlučili ustanoviti vlastita filozofsko-teološka učilišta u Fojnici i Kreševu čime su udarili temelje visokog školstva na tlu današnje Bosne i Hercegovine. Međutim, prilike pod otomanskom vlašću i nedostatak profesorskog kadra nisu omogućavali željenu kvalitetu studija pa je trebalo pronaći prikladnije rješenje.¹⁹ I prije ustoličenja u Đakovu, još dok je kao imenovani biskup boravio u Beču, Strossmayer se počeo baviti ovim pitanjem. Potaknut od fra Ivana Franje Jukića zajedno s banom Jelačićem nastojao je u prijestolnici ishoditi ne samo poništenje zabrane fratarskog studija u Carevini, nego im čak osigurati državnu potporu. S tim je ciljem pokrenuo pitanje uporabe sredstava zaklade koju je 1784. godine ustanovio car Josip II. za školovanje bosanskih franjevačkih bogoslova, a koja su već dulje vremena korištena u druge svrhe.²⁰ Odmah po preuzimanju biskupske službe pokazao je spremnost franjevcima pružiti izobrazbu zajedno s vlastitim svećeničkim kandidatima u Đakovu. Započeli su intenzivni razgovori kako na terenu tako i u Beču i Rimu.²¹ U Bosnu je kao svoga izaslanika poslao svećenika Matu Topalovića. On je upravi Bosne Srebrene predstavio mogućnosti studija u Slavoniji pa nakon njegova povratka provincijal fra Andrija Kujundžić piše Strossmayeru kako bosanska mladež "o drugome ne zbori van o Đakovu, za drugim ne uzdiše van za viđenjem te zemlje od obećanja".²² Provincijal je u rujnu 1852. godine opunomoćio fra Martina Nedića i fra Marijana Šunjića da u ime Provincije pregovaraju s nadležnim crkvenim i državnim strukturama kako bi se ovaj projekt realizirao. Sačuvana korespondencija svjedoči kako je cijelu jesen te iste godine trajala živa Strossmayerova diplomatska aktivnost kod cara, raznih ministarstava, bečke nuncijature i banske vlasti u pokušaju ishoda dozvole školovanja bogoslova Bosne Srebrene u Đakovu.²³ Franjevci su sa svoje strane uspješno svladali prepreke u vlastitoj Generalnoj kuriji u Rimu koja je bila protiv ove inicijative iz sličnih razloga koje je ranije navodila Kongregacija.²⁴ Udruženi pothvat ubrzo je urodio

¹⁸ O ovoj temi više u: Rudolf Barišić, *Doktorski rad: Školovanje klerika Bosne Srebrene na učilištima u Habsburškoj Monarhiji 1785. – 1843.*, Zagreb, Hrvatski studiji 2014.

¹⁹ Usp. Marko Karamatić, *Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu (1853. – 1876.)*, *Diacovensia*, sv. 1/III, Đakovo 1995., str. 201–202.

²⁰ Usp. Rudolf Barišić, *Zagrebački biskupi kao meceni bosanskih klerika*, *Croatica Christiana periodica. Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 82, Zagreb 2018., str. 45–46.

²¹ Karamatić, *Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu*, str. 202–203.

²² *Strossmayer, Dokumenti i korespondencija (1815. – 1859.)*, str. 199.

²³ Isto, str. 222–230.

²⁴ Usp. Karamatić, *Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu*, str. 203.

plodom. Ministarstvo zaduženo za obrazovanje i vjeru iz Beča je 16. studenog 1852. godine donijelo pozitivno rješenje, a tri dana kasnije nuncij mons. Viale Prela poslao je Strossmayeru odobrenje za primanje bosanskih klerika u đakovačko sjemenište.²⁵ U ime Banske vlade podban Benko Lentulay je 4. prosinca informirao Strossmayera kako će se prihodi zaklade ubuduće isplaćivati za školovanje franjevaca u Đakovu, a da je Biskup kao upravitelj novčanih sredstava odgovoran za njihovu uporabu te obvezan podnositi izvješća o potrošnji.²⁶ Nakon dobivenih dozvola pristupilo se konkretizaciji projekta. Strossmayer je s opunomoćenim bosanskim franjevcima dogovorio primitak u đakovačko sjemenište osamnaestorice franjevačkih bogoslova i dvojice svećenika u službi njihovih odgojitelja.²⁷ Međutim, Banska vlada je ovaj prijedlog odbila držeći da sredstva zaklade nisu dostatna za toliki broj franjevaca. Čineći tek neznatnu korekciju, ali dovoljnu da vlastima bude prihvatljiva, đakovački biskup i fra Marijan Šunjić potpisali su 1. veljače 1853. godine ugovor o dolasku šesnaestorice bogoslova i trojice odgojitelja u Đakovo.²⁸ Vlada iz Zagreba deset je dana kasnije potvrdila odobrenje potrebnih sredstava za realizaciju ovog projekta. Ipak na njihovu je isplatu trebalo čekati cijelu godinu dana. Zato je Strossmayer pozvao svećenike svojih biskupija da financijski podupru pothvat, a i osobno je pomagao, kako se dolazak bosanskih franjevaca u Đakovo ne bi odlagao. Za njihov privremeni smještaj odredio je svoje bogoslovno sjemenište, ali je bio svjestan potrebe trajnijeg rješenja kako bi franjevci imali adekvatan prostor u kojemu bi uz studij mogli živjeti u skladu s redovničkim pravilima. Stoga se odlučio za izgradnju franjevačkog samostana u Đakovu. Za tu je svrhu zatražio carsku pomoć, ali mu je ona odbijena. Pokušao je također dogovoriti s civilnim vlastima kako bi njegovu biskupiju na dvije godine oslobodili plaćanja poreza uz obvezu da tako dobivena sredstva upotrijebe za izgradnju samostana. Ni ovaj prijedlog nije naišao na razumijevanje.²⁹ U međuvremenu su smještajne poteškoće počele predstavljati sve veći problem. Nemogućnost samostanskog opsluživanja, ali i neadekvatnost dodijeljenog im prostora u sjemeništu dovela je čak do međusobnih napetosti između Biskupa i franjevaca. Tomu je pridonijela i smrt nekolicine bogoslova što je također pripisano neadekvatnosti smještaja.³⁰ Odgojitelji nisu skrivali nezadovoljstvo boravkom u Slavoniji i želju za povratkom u Bosnu.³¹ Čak je i fra Martin Nedić, koji je uložio ogroman napor u realizaciju ovog projekta, preuzevši službu provincijala razmišljao o premještanju polovice bogoslova iz Đakova u samostane drugih provincija.³² Strossmayer stoga odlučuje vlastitim sredstvima izgraditi samostan navodeći kao razlog

²⁵ *Strossmayer, Dokumenti i korespondencija (1815. – 1859.)*, str. 235.

²⁶ Isto, str. 237–238.

²⁷ Isto, str. 239–240.

²⁸ Isto, str. 242.

²⁹ Isto, str. 301.

³⁰ Isto, str. 344–345.

³¹ Zirdum, *Pisma bosanskih franjevaca 1850. – 1870*, str. 85.

³² *Strossmayer, Dokumenti i korespondencija (1815. – 1859.)*, str. 344–345.

da "siromašni fratri imaju sklonište i othranilište svoje ovd. Za njih je to dobro, a dobro je i za nas".³³ Gradnja je trajala otprilike godinu dana. Biskup 23. prosinca 1857. sa zadovoljstvom izvješćuje cara Franju Josipa, bosanskog apostolskog vikara fra Marijana Šunjića, zagrebačkog nadbiskupa Haulika te druge crkvene i državne uglednike o dovršenom poslu.³⁴ Osobno je 10. prosinca 1857. blagoslovio novi samostan sv. Bonaventure, dok je isprava o predaji zgrade franjevcima datirana 26. studenoga 1857. godine.³⁵ Ukupni troškovi gradnje, u što je uključena i cijena zemljišta, iznosili su 43 315 forinti, od čega je civilna vlast podmirila 10 000, a sve ostalo biskup Strossmayer.³⁶ Danas je to zgrada Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Nakon toga fratri su započeli samostalan život te je novac carske zaklade išao direktno njima. Istina, nakon dovršetka zgrade istu je trebalo prikladno opremiti pa su franjevci bili prisiljeni zadužiti se. Apostolski vikar fra Marijan Šunjić je čak držao kako su u tom pothvatu bili nedovoljno skromni.³⁷ S druge strane, sredstva zaklade jamčila su mogućnost nesmetanog življenja i studiranja.³⁸ Zahvaljujući tome, kao i stalnoj potpori biskupa Strossmayera, u Đakovu su se od 1853. do 1876. godine školovala 194 franjevačka bogoslova koji su ostavili neizbrisiv trag u povijesti provincije Bosne Srebrene. Oni su bili važni protagonisti društvenih događanja pronoseći katoličku vjeru i hrvatsku nacionalnu svijest u kojoj su odgojeni Bosnom kraja 19. i početka 20. stoljeća.³⁹

Austro-ugarskom nagodbom iz 1867. godine uvedeno je dualističko uređenje Monarhije te je njezin istočni dio bio pod sve snažnijim utjecajem mađarizacije. Godinu dana kasnije Hrvatsko-ugarskom nagodbom riješeno je pitanje međusobnih državnih i političkih odnosa Hrvatske i Ugarske. Unatoč nezadovoljstvu cjelinom ovog dokumenta Hrvatska je između ostaloga zadržala autonomiju na području bogoštovlja i nastave, što se posljedično odnosilo i na školovanje bogoslova. U međuvremenu je Osmansko Carstvo zapalo u fazu stagnacije te nesposobnosti za političku i gospodarsku modernizaciju. Radi očuvanja teško uspostavljenog i krhkog poretka na jugoistoku Europe i Mediteranu na političkom se planu razvila ideja davanja pojedinih njegovih dijelova pod protektorat europskim silama, mada bi oni formalno ostali u sastavu Turske. To je definitivno učinio Berlinski kongres 1878. godine kada su Bosna i Hercegovina povjerene na upravu Austro-Ugarskoj Monarhiji. Budući da bi ulazak Bosne i Hercegovine u državni život Monarhije narušio uspostavljenju ravnotežu između Austrije i Ugarske, ali i Hrvatske i Ugarske, i prije nego što se to dogodilo započeo je proces pronalazjenja mogućih saveznika i eliminiranja eventu-

³³ Isto, str. 356.

³⁴ Isto, str. 376–377.

³⁵ Isto, str. 404.

³⁶ Karamatić, Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu, str. 204–205.

³⁷ Zirdum, Dvadeset pisama M. Šunjića J. J. Strossmayeru (1852–1860), str. 79.

³⁸ Zirdum, *Pisma bosanskih franjevaca 1850. - 1870.*, str. 154.

³⁹ Pavić-Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer: biskup bosansko-đakovački i sriemski: god. 1850. - 1900.*, str. 720–723.

alnih oponenta svih zainteresiranih strana. Tako je i pitanje školovanja bosanskih franjevačkih bogoslova u Đakovu postalo političkim. Našli su se u žarištu austrijske, mađarske i šire slavenske odnosno uže hrvatske politike. Školovanjem u Đakovu i u stalnoj blizini biskupa Strossmayera bili su najizloženiji ovoj posljednjoj. Stoga je započela akcija njihova micanja iz Slavonije. Dapače, kako bi od budućih svećenika učinila promicatelje ugarske politike u Bosni, mađarska je vlast nastojala privoljeti bosansku provinciju da ih iz Đakova preseli u Ostrogon, sjedište primasa Katoličke crkve u Mađarskoj.⁴⁰

Ovoj su se inicijativi usprotivili i uprava provincije i sam đakovački biskup. Međutim, budući da se zbog nezadovoljstva Hrvatsko-ugarskom nagodbom biskup Strossmayer povukao iz aktivnog političkog života, te bio u svojevrsnoj marginalizaciji, nije bio dovoljno snažan kako bi se mogao oduprijeti ovom planu.⁴¹ Posredno je to nastojao spriječiti oživljavanjem svoje ranije ideje o koncentriranju cjelokupnog teološkog studija kod Hrvata u Zagrebu kako bi se u nacionalnom središtu sakupili najbolji profesori, a zajedničkim studiranjem međusobno povezali svećenički kandidati iz svih hrvatskih krajeva te snažnije identitetski oblikovali. S tim je ciljem čak bio spreman zatvoriti vlastitu bogosloviju u Đakovu i zajedničkom učilištu ponuditi izabrane profesore.⁴² U tom kontekstu bi i bosanski franjevački bogoslovi bili preseljeni u Zagreb, a ne u Ostrogon. O ovom je planu informirao bana Mažuranića, Kongregaciju u Rimu i zagrebačkog nadbiskupa Josipa Mihalovića. Strossmayer piše: "Nadbiskup zagrebački je metropolita bosanski. On bi upravo po položaju svomu dužnost imao prosvjedovati proti premješćenju, on bi urgirati morao, da se barem u njegovoj metropoli smjeste Bošnjaci ... Osim toga, gdje bi sposobnijega mjesta bilo za odgajanje mladeži bosanske do Zagreba, gdje je sveučilište, gdje su odlični profesori, biblioteka i gdje se osim toga nalazi samostan franjevac skoro prazan i spreman posve, da primi fratre bosanske, da i pod vidom discipline fratarske budu dobro smješteni".⁴³ Unatoč tome što se formalno usprotivio preseljenju bogoslova iz Đakova u Ostrogon, nadbiskup Mihalović nije podupirao njihov dolazak u Zagreb. U međuvremenu je došlo i do promjene na čelu Bosne Srebrene. U proljeće 1875. godine za provincijala je izabran fra Dominik Andrić, čijim izborom Strossmayer nije bio zadovoljan budući da je "Andrić odgojen u Italiji, naginje na talijansku i mađarsku".⁴⁴ Politička volja Mađara poklopila se s nedovoljno odlučnom ili umješnom provincijskom upravom, ali i raspoloženjem u Rimskoj kuriji koja je nakon njegova nastupa na I. vatikanskom koncilu protiv papinske nezabludivosti

⁴⁰ Karamatić, Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu, str. 205–206.

⁴¹ Usp. William Brooks Tomljanovich, *Biskup Josip Juraj Strossmayer: Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb 2001., str. 264–268.

⁴² *Korespondencija Rački – Strossmayer I* (6. X. 1860. - 28. XII. 1875.), ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1928., str. 304–305.

⁴³ Isto, str. 338–339.

⁴⁴ Isto, str. 356.

podozrivo gledala na biskupa u Đakovu.⁴⁵ Tako je 16. rujna 1875. godine došlo je do odluke rimske Propagande prema kojoj se bosanski klerici moraju preseliti u Ugarsku. Ogorčen ovom odlukom Strossmayer je napisao: "Ja sam spreman na posljertku svojim načinom Turčinu reći, da ne dopusti, da se njegovi ljudi u Ugarsku sele, samo neću to sredstvo da upotrebim do skrajnje nužde. Ne ima dvojbe, da bi našem narodu manje štete bilo, da Bošnjaci ostanu u Bosnoj, nego da idu u Mađarsku".⁴⁶ Međutim, ugarska vlast je uspjela ovo pitanje riješiti i prije nego što je Strossmayer za njega doznao te osigurati da se novac zaklade za školovanje bosanskih franjevaca može uporabiti samo u Ugarskoj ili bi fratri bez njega ostali. Biskup je čak bio pripravan financirati ih iz vlastitih sredstava, a kako bi ih dodatno motivirao na ostanak u Đakovu ranije sagrađenu zgradu u kojoj je djelovao njihov samostan darovao je u vlasništvo franjevcima.⁴⁷ Budući da je preseljenje bogoslova u Mađarsku u hrvatskoj javnosti doživljeno kao još jedan primjer galopirajuće mađarizacije i atak na hrvatski suverenitet, ban Mažuranić je također iskazao spremnost osigurati sredstva za školovanje bosanskih franjevaca iz hrvatskog proračuna ukoliko ostanu u Đakovu. Međutim, u Rimu je već bila donesena suprotna odluka. Nakon početnih opiranja, a pod pritiskom Propagande iz Rima i samog Generala reda, bosanski su franjevci morali popustiti te su 1876. nakon dvadeset i tri godine njihovi bogoslovi napustili Đakovo.⁴⁸

Ni nakon preseljenja klerika u Ostrogon ne prestaju Strossmayerova nastojanja oko njihova povratka u Đakovo. Čini se da su i ostrogonskom primasu novi bogoslovi predstavljali neželjen teret pa im nije osigurao prikladan smještaj te je tražio način kako ih otprovati a ne zamjerivši se vlastima. Provizorni boravak trajao je ukupno četiri godine od 1876. do 1880. Te su godine šesnaestorica bosanskih klerika svoje nezadovoljstvo uvjetima života i školovanja iskazala svojevoljno napuštajući Ostrogon.⁴⁹ Nadajući se da će ovaj čin promijeniti stavove Kongregacije u Rimu Strossmayer je iznova pokrenuo diplomatsku aktivnost oko njihova povratka u Hrvatsku.⁵⁰ Ne postigavši uspjeh na tom planu, a nakon više kontakta s bečkim nuncijem Serafinom Vannutellijem, zaključio je kako je najbolje da se "klerici bosanski u ime Gospodnje odgajaju pod okriljem svojih otaca u samoj Bosni dok ne dozriju za svećeništva".⁵¹ Držao je kako su se promijenile i političke prilike pa da

⁴⁵ Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru. Govori, predstave, prosvjedi, ur. Andrija Spiletak, Zagreb 1929.; Tomljanovich, Biskup Josip Juraj Strossmayer: Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj, str. 367–383.

⁴⁶ Korespondencija Rački - Strossmayer, sv. 1, str. 347.

⁴⁷ Karamatić, Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu, str. 207.

⁴⁸ Isto, str. 205–209.

⁴⁹ Strossmayer se potrudio o ovom činu informirati hrvatsku javnost s ciljem buđenja javnog mnijenja o potrebi povratka franjevačkih bogoslova u Đakovo. Usp. Korespondencija Rački - Strossmayer IV (2. VII. 1888. - 15. II. 1894.), ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1931., str. 424.

⁵⁰ Korespondencija Strossmayer - Vannutelli, ur. Josip Balabanić i Josip Kolanović, Zagreb 1999., str. 48–49, 58–59.

⁵¹ Isto, str. 70–71.

u uvjetima postojanja Zemaljske vlade u Sarajevu na nju spada i pravo raspolaganja novcem zaklade za školovanje bosanskih klerika, a nikako na Mađarsku. Kako bi im se omogućila dodatna formacija, znanstveno napredovanje i kulturno uzdizanje biskup Strossmayer predlaže "neka istaknutije šalju k drugim izobraženijim narodima da obogaćeni tuđim bogatstvom obilnije mogu obdariti svoj narod i srce njegovo većma raširiti u ljubavi spram bližih i daljnjih naroda".⁵² Pri tome se pojavila poteškoća zbog nedostatka formalne početne izobrazbe koja je bila preduvjet za upis na sveučilišta u Austro-Ugarskoj Monarhiji. O ovom je problemu pisao banu Mažuraniću te 1879. godine uspio ishoditi povlasticu da se bosanski fratri mogu i bez mature upisivati na Sveučilište u Zagrebu. Godinu dana kasnije slično je postignuto i na Sveučilištu u Beču, a bosanskim je franjevcima odobren i prijem u Zavod sv. Augustina u Beču. Tako su se studirajući na više fakulteta sveučilišta u Zagrebu i Beču fratri Bosne Srebrene osposobili za profesore raznih predmeta pa su ranije samostanske škole u kojima su uz velike teškoće obrazovali kandidate za Red uskoro ujedinili i uspjeli izjednačiti u planu i programu s državnim školama. Jednako tako, formiranjem vlastitog profesorskog kadra provincija je omogućila svojim bogoslovima, nakon što su od 1883. do 1898. godine studirali u Pečuhu, stjecanje kvalitetnog teološkog obrazovanja u Bosni.⁵³

Ustanak i austro-ugarsko zauzeće Bosne i Hercegovine

Dok je Strossmayer bio zaokupljen pitanjem ostanka bosanskih franjevačkih bogoslova u Đakovu Bosna i Hercegovina dolaze u žižu svjetskih interesa. Naime, 19. lipnja 1875. katolici donje Hercegovine započeli su ustanak protiv Osmanlija, koji se proširio i na Bosnu, a uzrokovao je daleko šire posljedice i konačno oslobođenja ovih krajeva.⁵⁴ Ustanak je bio plod trajne želje kršćanskog stanovništva, uz koju su povremeno pristajali i domaći muslimani, da se oslobode jarma Porte, pogoršanja životnih prilika uslijed pokušanih a neprovedenih reformi, bezvlada na prostorima zapadnih granica Otomanskog Carstva, kao i sprege međunarodnih odnosa na Balkanu.⁵⁵ S druge strane, Strossmayerova Narodna stranka je, nezadovoljna sve očitijim dualizmom u Monarhiji kao i njezinim držanjem u "istočnom pitanju", već šezdesetih godina 19. stoljeća započela kontakte s Kneževinom Srbijom s idejom stvaranja neovisne južnoslavenske države koja bi uključivala i Bosnu i Hercegovinu.⁵⁶ Biskup je simpatizirao srpsku vlast te je uspostavio izravne kontakte s pojedinim njihovim

⁵² Na ist. mj.

⁵³ Usp. Pavić-Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer: biskup bosansko-djakovački i sriemski: god. 1850. – 1900.*, str. 735.

⁵⁴ Usp. Ivica Puljić, *Katolici donje Hercegovine i Istočna kriza*, Dubrovnik – Neum 2004., str. 191.

⁵⁵ Isto, str. 123–142.

⁵⁶ Usp. Vera Ciliga, *Narodna stranka i južnoslavensko pitanje (1866–1870)*, *Historijski zbornik*, sv. 17, Zagreb 1964.; Vera Ciliga, *Slom politike Narodne stranke (1865–1880)*, Zagreb 1970.

političarima u smislu ostvarenja ovog cilja.⁵⁷ Međutim, zbog šire europske politike, ali i tješnjeg povezivanja Srbije s Ugarskom, osobito nakon ubojstva kneza Mihajla Obrenovića 1868. godine, došlo je do zahlađenja međusobnih odnosa.⁵⁸ Strossmayer je, čini se, bio idealist koji je želio ujedinjenje svih južnih Slavena na ravnopravnim temeljima, dok su Srbi bili pragmatičniji u smislu vlastitih državnih interesa. Unatoč tome, u skladu s vlastitim uvjerenjem podržavao je svaku aktivnost usmjerenu prema oslobođenju jugoistoka Europe od Osmanlija budući da je stari kontinent promatrao kao dom kršćanskih naroda u kojemu nije bilo mjesta za muslimansku vlast. Srbiji je također bilo stalo do Strossmayerove potpore zbog njegovih veza s političarima Zapada, kao i utjecaja na katolike u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Stoga je srpska vlada u Đakovo slala svoje poslanike, od kojih je najvažniji bio Antonije Orešković. On u prosincu 1870. godina iz Beograda dolazi s prijedlogom da Srbija i Hrvatska podijele Bosnu i Hercegovinu. U tim trenucima politika Monarhije nije bila protiv pripojenja dijelova Bosne i Hercegovine Srbiji i Crnoj Gori želeći ih na taj način zadržati u zoni svoga interesa budući da su ove zemlje bile pod njezinim utjecajem. Nakon što je knez Milan Obrenović oživio tješnje veze s Rusijom promijenio se stav Habsburgovaca o ovom pitanju. Kad je ustanak već započeo srpska vlast uvjerava Strossmayera kako je suglasna "da se Turska Hrvatska priključi po staromu pravu Hrvatskoj". Zauzvrat su očekivali da u trenutku otvorenog ulaska Srbije u sukob s Turcima katolički ustanici započnu borbu pod hrvatskom zastavom te da se u Hrvatskoj organiziraju dragovoljačke postrojbe koje bi krenule u Bosnu. Biskup je bio mišljenja da Hrvati ne smiju propustiti prigodu kako bi ponovno zadobili "staru svoju postojbinu".⁵⁹ Budući da je već imao iskustvo optužbi za antidržavnu djelatnost zbog kontakta sa srpskim i ruskim političarima morao je bio oprezan. Zato je preko bana Ivana Mažuranića nastojao samoga cara uvjeriti u ispravnost te akcije i njezinu korisnost za Monarhiju.⁶⁰ Međutim, austrijski, pruski i ruski car su, s ciljem očuvanja trenutnog europskog poretka, još u rujnu 1872. godine u Berlinu dogovorili neutralnost u slučaju pobune kršćanskih podanika protiv Osmanlija kao i održanje Srbije i Crne Gore u postojećim granicama. Austriji je ostavljena mogućnost djelovanja u slučaju da se Turska raspadne, odnosno Bosna i Hercegovina označene su zonom njezina interesa.⁶¹ Biskupov strah se pokazao opravdanim. Vrlo brzo ga tisak Beča i Pešte optužuje kao inspiratora pobune koja je, po njihovu pisanju, započela na poticaj franjevac koji su oruđe u Strossmayerovim rukama.⁶² Sličan su dojam imali i u Bosni, pa tako zagrebačke *Narodne novine* 4. svibnja 1876. izvješćujući o ustanku

⁵⁷ *Korespondencija Rački - Strossmayer*, sv. 1, str. 52.

⁵⁸ Vera Čiliga, Josip Juraj Strossmayer i pitanje Bosne i Hercegovine 1870–1878., *Časopis za suvremenu povijest*, god. 4, Zagreb 1972., str. 48.

⁵⁹ *Korespondencija Rački - Strossmayer*, sv. 1, str. 372.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto, str. 375.

⁶² Isto.

pišu kako "vlada bosanskoga vilajeta namjerava nastojati nebi li djakovački biskup, pod koga spada velik komad Bosne, upotrebio kod katoličkog pučanstva svoj upliv, da se strasti umire".⁶³

Čini se da je javno mnijenje Strossmayeru dodijelilo znatniju ulogu u ustanku, nego što ju je stvarno imao. Istina, budno je pratio situaciju u Bosni Hercegovini ne skrivajući nezadovoljstvo nedovoljnim angažmanom velikih sila, ali i Hrvatske i Srbije u pomoći ustanicima.⁶⁴ Nakon što se uvjerio kako se Monarhija u tim trenucima neće izravno uključiti u sukob Strossmayer podupire angažman Srbije u Bosni i Hercegovini smatrajući ga početkom južnoslavenskih integracijskih procesa. U tome je imao određenog utjecaja i na bosanske franjevce. Dio njih nije vidio drugu mogućnost za oslobođenje od Turaka osim uz pomoć Srbije, pa su pojedinci čak prihvatili srpsko nacionalno opredjeljenje. Međutim, većina je bila izričito protiv srpske intervencije oslanjajući se na Austro-Ugarsku.⁶⁵ Kada su Srbija i Crna Gora otvoreno navijestile rat Turskoj i međusobno dogovorile podjelu Bosne i Hercegovine, katolici se tome suprotstavljaju tražeći ostanak u Turskoj ili priključenje Monarhiji.⁶⁶ Ponegdje su se čak zajedno s Turcima odupirali prodoru srpske vojske. Ovakvi stavovi bili su suprotni Strossmayerovim željama pa upravu Bosne Srebrene optužuje kako su najprije popustili mađarskom pritisku šaljući svoje bogoslove u Ostrogon, a sada i u držanju tijekom ustanka. Čak je to doživio vrlo osobno budući da su bosanski franjevci smatrani njegovom produženom rukom, što je izazvalo vrlo negativne kritike o njemu u srpskoj i široj slavenskoj javnosti. Osobito ga je pogodio javni prosvjed fra Grge Martića protiv aneksije Bosne od strane Srbije. Sumnjajući u njegovu istinitost piše: "Ipak ne vjerujem, da je ta proklamacija autentična. Ako bi autentična bila, Martić bi zaslužio konopac, koji mu ne bi falio, ako bi naši Srbi pobijedili ... Ova je proklamacija maslo Madžara, kojih se mlogo skita po Bosnoj. Očevidno mi se čini, da su početnici te proklamacije htjeli mene u očih srpske naše braće kompromitovati ... da čovjeka u sumnju dovede, koji je najveći prijatelj sloge i jedinstva između Hrvata i Srba, i koji iz svega srca i iz sve duše želi, da srpsko oružje pobijedi i Turčin iz Evrope protjeran bude".⁶⁷ Kad se prosvjed pokazao istinitim Strossmayer je ogorčen. "Ne možete ni pomisliti, kako je podal i podmitljiv taj čovjek ... veli, da je prisiljen bio na taj potpis i da će se moć onoga, koji ga je na to prisilio, očititi i konsekvencije njegove sile osjetiti. Razumije – Austro-Ugarsku! Nadodaje doslovce: 'Znaš ti mene, ja bez jaka štapa ne idem u blato.' Dakle ipak ide taj poetički nevaljalac u blato. Valjalo bi to što strože žigosati. On nije imao prava ni u ime provincije, a kamoli u ime svih katolika govoriti. Ta je hulja sa svojim vikarom i general-konsulom Todorovićem glavnu ulogu igrao u poslu premješćanja bosanskih klerika. To vam je pravi Juda,

⁶³ Bosansko-hercegovački ustanak, *Narodne novine*, Zagreb 4. svibnja 1876., str. 3.

⁶⁴ *Korespondencija Rački - Strossmayer*, sv. 1, str. 384–388.

⁶⁵ Puljić, *Katolici donje Hercegovine i Istočna kriza*, str. 161–163.

⁶⁶ Isto, str. 308–312.

⁶⁷ *Korespondencija Rački - Strossmayer II* (6. I. 1876. – 31. XII. 1881.), ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1929., str. 35.

koji bi sve, što je sveto, prodao za 33 srebrnjaka. Taj bi zaslužio da se objesi".⁶⁸ Ipak, kasnije je osobno podupirao Martićev literarni rad, više puta ga ugostio u Đakovu te mu čak nastojao osigurati članstvo u Akademiji.⁶⁹

Bez potpore kršćanskih vladara Srbi i Crnogorci su bili prisiljeni sklopiti mir s Turcima na Carigradskoj konferenciji.⁷⁰ U rusko-turskom ratu koji je uskoro započeo Strossmayer je s neskrivenim simpatijama pratio uspjehe Rusa. Međutim, poučena iskustvom Krimskog rata (1853. – 1856.) kada je u borbi protiv Turaka ostala bez saveznika, dok su pojedine zemlje Zapada stale na sultanovu stranu, Rusija se podrobnije pripremila za novi sukob. Budimpeštanskom konvencijom iz siječnja 1877. godine u zamjenu za neutralnost i onemogućavanje stvaranja protivničkog saveza Austro-Ugarskoj je priznala Bosnu i Hercegovinu kao interesnu zonu pa sudbina tih zemalja više nije ovisila o ratnom ishodu. Strossmayer nije bio zadovoljan takvim rješenjem držeci kako bi "mlogo više valjalo, da Bosna i Hercegovina dobiju kakvu takvu autonomiju, a da ostanu i nadalje pod suverenitetom Porte". Držao je kako bi "najgora za nas stvar bila, da Bosna i Hercegovina dobiju tobožnju neku autonomiju, ali pod uplivom i suverenitetom naših susjeda, koje Porphyrogenit zove "Turkoi", misleći na Mađare.⁷¹ Za njega bi autonomija unutar Turske bila "veliki korak naprijed" koji bi ostavio mogućnost da se Bosna i Hercegovina poput drugih slavenskih zemalja s vremenom oslobode vlastitim snagama.⁷²

Ni unutar Monarhije nije postojao jedinstven stav o budućnosti ovih zemalja. Neriješeno nacionalno pitanje Slavena uvelike je opterećivalo postojeći poredak, a ulazak oko milijun novih slavenskih stanovnika samo bi ga dodatno zakomplicirao. S druge strane, bečkom dvoru je pred politikom panslavizma bilo u interesu spriječiti tješnje vezivanje južnih Slavena sa Srbijom, što bi bilo pospješeno njezinim širenjem na bosanskohercegovačke prostore, kao i onemogućiti prodor ruskog utjecaja prema središnjoj Europi. Tako je na Berlinskom kongresu 1878. godine Monarhija dobila pravo na zaposjednuće Bosne i Hercegovine. Bečka vlast trebala je uvesti red i mir u ove pokrajine koje su formalno-pravno ostale pod suverenitetom Porte. Krajem srpnja carska vojska sastavljena uglavnom od pripadnika slavenskih naroda Monarhije, predvođena generalom Josipom Filipovićem, ušla je u Bosnu. Unatoč suprotnom očekivanju temeljenom na zaključcima Kongresa austrougarskoj vojsci se suprotstavio dio muslimanskog i pravoslavnog pučanstva, a pridružile su im se i pojedine osmanske vojne postrojbe, pa je do konačnog zauzeća prošlo oko tri mjeseca uz nemali broj žrtava.⁷³

⁶⁸ Isto, str. 35–41.

⁶⁹ *Korespondencija Rački – Strossmayer III* (5. I. 1882. – 27. VI. 1888.), ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1930., str. 216.

⁷⁰ *Korespondencija Rački – Strossmayer II* (6. I. 1876. – 31. XII. 1881.), str. 92.

⁷¹ Isto, str. 144.

⁷² Isto, str. 121.

⁷³ Više o okupaciji BiH: Ferdo Šišić, *Okupacija i aneksija Bosne i Hercegovine*, Zagreb 1938.

S promjenom političkih prilika mijenjao se i Strossmayerov stav o budućnosti Bosne i Hercegovine. Postupno je evoluirao od spremnosti za intervenciju Srbije i konkretne pomoći njezinu angažmanu, preko poticaja da se Monarhija aktivnije uključi u borbu protiv Osmanlija do konačnog prihvatanja okupacije ovih zemalja od strane Austro-Ugarske. Ne radi se o vremenski razdvojenim razdobljima u kojima je zastupao jedno ili drugo rješenje, nego je oba držao otvorenima do samog kraja. Može se slobodno kazati kako je biskup Strossmayer politički manevrirao u cilju ostvarenja jedne od ideja vodilja svoga djelovanja, a to je potpuno oslobođenja Europe od Osmanlija. Ovisno o načinu na koji bi se to moglo dogoditi bio je spreman na stvaranje južnoslavenske državne zajednice na prostoru od Jadrana do Crnog mora ili pak za federalističko uređenje Habsburške Monarhije. U oba slučaja za njega je neupitna povezanost Bosne i Hercegovine s Hrvatskom.⁷⁴ U svibnju 1874. godine, priređujući u Osijeku svečani objed proslavljenom vojskovođi, nadvojvodi Albrechtu von Habsburg-Teschen, Strossmayer se javno založio za zauzeće Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske.⁷⁵ Međutim, nezadovoljan njezinim angažmanom tijekom ustanka uskoro je počeo promicati ideju autonomije ovih zemalja unutar Turskog Carstva ili pak njihovo povezivanje sa Srbijom koja je na Berlinskom kongresu dobila punu neovisnost. Tako u Memorandumu upućenom ruskoj vladi 1876. nije skrivao žaljenje što "neprijatelji ruskog carstva izrabljuju u Bosni i Hercegovini, u prvom redu, katolički elemenat da Rusima stavljaju zapreke u ovim krajevima s obzirom na njihovo određenje i djelovanje. Sasvim je čudno koliko su ljudi iz najbliže carevine i službeno i izvan službe agitirali da odvrte Bosnu i Hercegovinu od Srba ili, što je isto, Rusa te da katolike uvjere kako njihovoj vjeri i religiji ne znam kakve opasnosti prijete od Rusa i Srba. Ništa se nije propustilo pokušati da se saberu brojni potpisi turskih boljara i katolika, kojima bi se dokazalo da Bosna zazire od Srba, te bi u slučaju nužde voljela pristati uz Austro-Ugarsku carevinu nego uz Srbiju. Ne sumnjam da će ti potpisi, dosta nespretno iznuđeni, biti izneseni na kongresu Evrope da se stane nasuprot pravednim i zaslužnim željama i namjerama braće Srba".⁷⁶ Strossmayerovo viđenje uloge Srbije, potpomognute Rusijom, u procesu okupljanja južnih Slavena, doveli su ga do otvorenog sukoba s vođama Narodne stranke u Hrvatskoj. Oni su, naime, bosanskohercegovačko pitanje željeli riješiti isključivo u granicama Monarhije. Zbog nezadovoljstva položajem hrvatskih zemalja u Dvojnoj Monarhiji Strossmayeru je takav stav bio teško razumljiv. Prijatelju i političkom istomišljeniku Franji Račkom piše: "Kako će nas onaj oslobađati, koji bi nas u kapi vode utopio, koji uvijek i uvijek samo o tomu radi, da nas zametne, da vječiti anatema anemije na nas baci! ... Kakva je danas Austrija, ne može ona okupirati Bosne, a ako bi ju okupirala, ona bi naš narod još na gore muke stavila, neg što su muke

⁷⁴ Usp. Ciliga, Josip Juraj Strossmayer i pitanje Bosne i Hercegovine 1870–1878., str. 47–60.

⁷⁵ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, sv. 1, str. 302.

⁷⁶ Josip Juraj Strossmayer, Memorandum ruskoj vladi, *Politički spisi*, ur. Vladimir Koščak, Zagreb 1971., str. 218.

današnje”.⁷⁷ Naime, Bečki dvor se protivio integraciji hrvatskih zemalja, osobito sjedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom. Slično je bilo i s vojnom granicom koja je na hrvatskom prostoru činila zasebnu vojnu ali i političku strukturu izuzetu od banske vlasti. Ona je, istina, bila službeno ukinuta 1873. godine, ali za vrijeme ustanaka u Bosni i Hercegovini još uvijek nije bila integrirana u državni život Trojedne Kraljevine. Zastupnike za Hrvatski sabor počela je birati tek 1881. godine. Stoga se Strossmayer plašio da će “pređu l’ naši u Bosnu, i Bosna se na nove nečuvane muke stavi, hoće l’ se s našom privolom ond i opet stvoriti Granica, u kojoj će gospodariti i opet Mađžar i Nijemac, i huškati fratre i begove proti najsvetijim interesom našega naroda”.⁷⁸ Posredstvom prijatelja u europskim političkim krugovima nastojao je ishoditi da Berlinski kongres zajedno s odlukom o austro-ugarskoj upravi Bosnom i Hercegovinom, nametne i obvezu njihova pripojenja Hrvatskoj.⁷⁹ Ovakvo traženje držao je i pravno utemeljenim budući da su Habsburgovci stupajući na hrvatsko prijestolje 1527. godine obećali zemlje oslobođene od Turaka uključiti u sastav Hrvatske. Ipak, povjeravajući se prijatelju Račkom biskup Strossmayer ne skriva kako “u to ne vjerujem dok Mađžari na kormilu stoje”.⁸⁰ Strossmayerov skepticizam pokazao se opravdanim. Zbog odluke Berlinskog kongresa da Bosna i Hercegovina ostaju pod formalnom sultanovom vlašću, ali i unutarnjeg uređenja Monarhije gdje su se na hrvatskim prostorima osjećale posljedice Austro-ugarske i Ugarsko-hrvatske nagodbe, ove zemlje nisu priključene ni jednoj od zemalja habsburške krune, nego je nad njima uspostavljena zajednička vlast prema “Zakonu o upravljanju Bosnom i Hercegovinom” koji su paralelno usvojili 22. veljače 1880. i austrijski i ugarski parlamenti.⁸¹

Unatoč nepovjerenju u dobre namjere Austro-Ugarske, a osobito mađarskih političara, Strossmayer je prihvatio odluku Berlinskog kongresa. Račkom se povjerio: “Poleg ovog moga osvjedočenja ne ću ipak ništ da rekнем, il da učinim, što bi se moglo možebit tumačiti ko da im mi kvarimo poso. Pače, našoj vojsci idem i ići ću vazda svakim načinom na ruku. Na odlučnom mjestu uvijek ću reći: fizička okupacija nije još nipošto moralna i realna. Ovo, što biva, može bit il početak poprave i zdravlja, il početak pogoršanja i propasti”.⁸² Tako je u svoj biskupski dvor redovito primao časnike na putu za Bosnu te je stavio biskupijske prostore na raspolaganje za smještaj vojske i vojnu bolnicu. Ipak, iz njegovih brojnih pisama jasno se očituje velika doza pesimizma. Držao je kako Carevina nije sposobna uspostaviti pravedan poredak u Bosni i Hercegovini što po njegovu sudu posljedično “disolvirati mora

⁷⁷ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, sv. 2, str. 163.

⁷⁸ Isto, str. 175.

⁷⁹ Isto, str. 179.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Usp. Mirjana Gross – Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb 1992., str. 454–464.

⁸² Isto, str. 183.

prije il poslije monarhiju”.⁸³ Posebice ga je pogađalo što su na vodeća mjesta u Bosni i Hercegovini postavljeni Austrijanci i Mađari, a ne Hrvati “koji domaći jezik tj. hrvatski znaju. A osobito mađarima i pangermanskim zmijama ljuticama čini se poput otrova ako netko kaže da je jezik kojim narod u Bosni govori hrvatski jezik, bez obzira što je to činjenična istina koju stoga mogu ne znati jedino djeca”. Pišući lordu Gladstoneu, 1879., godinu dana prije njegova ponovnog izbora za premijera, Strossmayer mu povjerava kako Austrija “neće održati svoj nutarnji sistem u novodobivenim pokrajinama ... Kako ta država danas stoji, ona svaki dan slabija postaje i manje je u stanju sretno razriješiti jedno teško pitanje. Zadnji je događaj pokazao, a budući će pokazati, da je Austrija dan-danas nemoguća posredovati u evropskim zapletajima, ona bolje pristaje da ih poveća i da sije u buduće razmirice i neizbježive nove sukobe u svakom pitanju kog se dotakne”.⁸⁴ Događaji koji su uslijedili pokazali su ispravnost Strossmayerova zaključivanja kako u pitanju “disolviranja” Monarhije tako i uzrokovanja širih evropskih sukoba.

Strossmayer i Vrhbosanska nadbiskupija

Paralelno s rješavanjem državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine započeo je proces njihova crkvenog uređenja u novonastalim prilikama. Smatrajući se “pravomoćnim biskupom Bosne” Strossmayer se držao odgovornim za Bosnu i Hercegovinu.⁸⁵ Dolazak ovih zemalja pod upravu kršćanskog vladara doživljavao je kao njihovo konačno oslobođenje nakon višestoljetne osmanske okupacije, pa je posljedično vjerovao kako ih u crkvenom smislu treba vratiti u okrilje Bosanske biskupije kojoj je on bio na čelu. Stoga je naglašavao kako “glede organizacije crkvene, koja punim pravom na mene ponajviše kano biskupa bosanskoga de iure spada” očekuje kako će Sveta Stolica njemu povjeriti rješavanje ovoga pitanja.⁸⁶ Naravno, bilo je nemoguće oduprijeti se političkom utjecaju uslijed složenosti bosansko-hercegovačkih prilika pod upravom “apostolskog kralja” iz Beča, ali i suverenitetom, barem formalnim, muslimanskog sultana. Sam vladarski naslov “Rex apostolicus”, koji je preko ugarske krune pripao Habsburgovcima, označavao je kraljevsko pravo patronata u smislu imenovanja biskupa i organiziranja biskupija. Bečki dvor je ovu praksu želio proširiti i na prostor južno od Save. Đakovački je biskup nakon dvojnog ustroja Monarhije bio nezadovoljan hrvatskim položajem pod dominacijom Mađara pa se plašio da će se i Bosna i Hercegovina naći u sličnoj poziciji, pri čemu je organizacija Crkve mogla biti jedna od poluga vlasti za razbijanje hrvatskog nacionalnog jedinstva. U tom su se smislu za njega postavljala dva važna pitanja: naziv nove bi-

⁸³ Isto, str. 186.

⁸⁴ Strossmayer Gladstoneu, 13. ožujka 1879., *Obzor*, Zagreb 21. siječnja 1912., str. 4.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ *Korespondencija Rački – Strossmayer II*, str. 183.

skupije i njezina metropolitanska pripadnost.⁸⁷ Kao što je ranije navedeno Bosanska je biskupija još od 13. stoljeća bila u sastavu ugarske crkve pod metropolitanskom vlašću kaločkog nadbiskupa. Nakon što je i Đakovo, u kojemu su prebivali bosanski biskupi, palo u ruke Turaka, naslov biskupa bosanskoga nosio je netko od ugarskih ili hrvatskih prelata, a poslije oslobođenja ponovno je bilo pod Kaločom sve do osnutka Zagrebačke nadbiskupije 1852. godine. Stoga je uz ime bila vezana i metropolitanska pripadnost crkve u Bosni, tj. hoće li ona biti povezana sa Zagrebačkom nadbiskupijom ili će doći pod vlast nekog od mađarskih nadbiskupa. Uпитan je bio i oblik crkvenog ustroja na prostoru Bosne i Hercegovine. Strossmayer se protivio osnutku samostalne crkvene pokrajine, nego je težio povezivanju ovih krajeva s već dobro uređenom Crkvom u Hrvatskoj pa se opirao ideji da Sarajevo postane nadbiskupijom. Franji Račkom piše kako bi nova nadbiskupija bila "birokratička tvorba. Metropolija u Sarajevu bila bi absurdum. Interes katolicizma zahtijeva, da se sva katolička crkva na našem Jugu podvrgne zagrebačkomu metropoliti".⁸⁸ Siguran je kako bi to bilo u interesu i samih Habsburga koji bi na taj način smanjili "prepotenciju Mađara" u Monarhiji; "Sto i sto razloga ima i dinastija i država, da nas južne Slovene sve u jedno spoje, skupa sa Bosnom i Hercegovinom. To bi ovd na jugu barem jedini način bio podignuti hrvatsko-katolički živalj".⁸⁹ Čak je spreman popustiti "ako se već titularne neke arcibiskupije stvara, da se nipošto ne stvori jurisdikcionalna".⁹⁰ Po Strossmayerovu sudu Zagreb osim znanstvenog, kulturnog i političkog treba biti i crkveno središte Hrvata i općenito svih južnih Slavena te se borio za čuvanje i proširenje metropolitanske vlasti zagrebačkih nadbiskupa. Više puta je kontaktirao Svetu Stolicu, Cara i nuncija u Beču, a potporu je tražio i od zagrebačkog nadbiskupa podsjećajući ga da je po službi također "metropolita bosanski".⁹¹

Osobito je koristio svoja poznanstva u Rimu, kao i dobar odnos s novim papom Lavom XIII. (1878. – 1903.). Sredinom studenog 1878. godine otputovao je u Rim kako bi po njegovim riječima "u bosanskomu pitanju nešto postigao". Već 6. prosinca sa zadovoljstvom je javio Račkom kako Vatikan ima "namjeru poslati u Bosnu apoštolskoga vizitatora, i to po mojoj volji, samo da se sa nuncijem sporazumijem".⁹² Stoga je iz Vječnog grada otputovao u Beč. S nuncijem Ludovicom Jacobinijem već je imao izgrađene vrlo dobre odnose te je naišao na podršku. Kad je iduće godine imenovan novi nuncij Serafino Vannutelli Strossmayer ga odmah upoznaje sa sljedećim: "Bosna po najstarijem i nikad dokinutom pravu pripada biskupu bosanskom. Naslov biskup đakovački u kanonskom pogledu nema nikakva smisla i svoj početak zadobio je otud što se biskup bosanski smjestio u Đakovo. Kad bula o stvaranju

⁸⁷ Isto, str. 324, 221.

⁸⁸ Isto, str. 252.

⁸⁹ Isto, str. 324.

⁹⁰ Isto, str. 352–353.

⁹¹ Isto, str. 249.

⁹² Isto, str. 192.

Zagrebačke metropolije među sufraganima nove metropolije nabraja i biskupa bosanskog, pod tim imenom, u kanonskom smislu, na ništa drugo nije se moglo misliti nego na moju biskupiju, uz koju će se Bosna, sukladno drevnom kanonskom pravu i naravi vazda povezivati”.⁹³ Iskazao je spremnost osobnog preuzimanja odgovornosti za uređenje Crkve u Bosni. Po njegovu sudu za taj pothvat bi trebalo aktualnog apostolskog vikara fra Paškala Vujičića ukloniti sa službe, a namjesto apostolskog vikarijata čim prije ustrojiti biskupiju u Sarajevu s kaptolom i sjemeništem. Biskupija bi trebala imati generalne vikarijate u Banja Luci i Tuzli ili Tolisi. Također je držao važnim odijeliti službu biskupskog ordinarijata od franjevačkog provincijalata, dok bi Sveta Stolica trebala dio franjevaca koji su nužni za župni rad dispensirati od zavjeta i zajedničkog života s čim bi bila povezana i dioba crkvenih dobara između biskupije i provincije.⁹⁴ U skladu s opredjeljenjem da se pri uređenju crkvenih prilika u Bosni posebno računa na franjevce, Strossmayer je predložio kandidate za navedene službe. Za Tuzlu fra Martina Nedića, za Banja Luku fra Jaku Baltića, a za Sarajevo fra Grgu Martića.⁹⁵ Nuncij Vannutelli je nakon višekratnih kontakata sa Strossmayerom Svetoj Stolici između ostaloga kao sažetak njegovih stavova preporučio da se ništa “ne čini i ne poduzima bez savjeta i pristanka otaca franjevaca bosanske provincije” te “da se jurisdikcija, barem privremeno i do konačnog uređenja Bosne” dodijeli Strossmayeru, a ako je on kao osoba političkim krugovima neprihvatljiv onda neka se “jurisdikcija povjeri kardinalu nadbiskupu zagrebačkom”. Iz nuncijevih dopisa je vidljivo da Strossmayera drži “redovnim biskupom bosanskim”. U tom smislu predlaže i ponovno otvaranje bogoslovije u Đakovu dok se ne osnuje nova u Sarajevu.⁹⁶ U međuvremenu je pomoćni splitski biskup Kazimir Forlani u ime Svete Stolice obavio apostolske vizitacije hercegovačkog i bosanskog apostolskog vikarijata. Neki od njegovih prijedloga bili su slični Strossmayerovim. Predložio je da se u Bosni osnuju biskupije u Sarajevu, Banja Luci i Tuzli, a za Hercegovinu biskupija u Mostaru s kojom bi se sjedinila bivša Duvanjska. Trebinjska bi biskupija, kao jedina u kontinuitetu preživjela i vladavinu Nemanjića i otomansku okupaciju, ostala i dalje samostalnom.⁹⁷ Vatikan je većim dijelom prihvatio ovaj prijedlog, ali ga je odbila Vlada u Beču vodeći računa o političkim posljedicama takve odluke i financijskim izdacima za uzdržavanje biskupija. Naime, katolici su bili najmalobrojniji u Bosni i Hercegovini pa bi njihovih pet biskupija stvarale dojam pokušaja pokatoličavanja tada većinskog pravoslavnog i nešto malobrojnijeg muslimanskog stanovništva. Stoga se našlo kompromisno rješenje u kojemu je broj katoličkih i pravoslavnih biskupija izjednačen. Bečka vlada i Sveta Stolica su 8. lipnja 1881. godine sklopile ugovor da se osnuje nadbiskupija s metropolitanskim pravom u Sarajevu te biskupije u Mostaru i

⁹³ *Korespondencija Strossmayer – Vannutelli*, str. 48–49.

⁹⁴ Isto, str. 46–47.

⁹⁵ Usp. Milko Cepelić, Strossmayer prema Stadleru, *Vrhbosna*, Sarajevo 1906., str. 224–225.

⁹⁶ *Korespondencija Strossmayer – Vannutelli*, str. 624–627.

⁹⁷ Mile Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, Metković – Split 2007., str. 348.

Banja Luci, dok je Trebinjska biskupija i dalje ostala pod upravom dubrovačkog biskupa. Na temelju ovog ugovora papa Lav XIII. je 5. srpnja 1881. godine izdao bulu "Ex hac augusta" o uspostavi redovite crkvene uprave u Bosni i Hercegovini.⁹⁸ Tako je unatoč Strossmayerovu trudu Sarajevo uzdignuto u rang nadbiskupije i metropolije. Ipak biskupija u Đakovu sačuvala je naziv "bosanska" dok je Sarajevo dobilo nadbiskupa "vrhbosanskog".

Obnovom redovite crkvene uprave u Bosni i Hercegovini, ustanovom Vrhbosanske nadbiskupije i metropolije u Sarajevu 1881. godine njezinim prvim nadpastirom imenovan je dotadašnji profesor na Bogoslovnom fakultetu zagrebačkog sveučilišta Josip Stadler (1843. – 1918.). Za svećenika je zaređen 1868. godine. Prije imenovanja za nadbiskupa imao je zapaženu ulogu u crkvenom i intelektualnom životu Zagreba.⁹⁹

Početni odnosi biskupa u Đakovu i nadbiskupa u Sarajevu bili su poprilično hladni. Uz ranije spominjani otpor utemeljenju nove metropolije, kao i imenovanju za nadbiskupa svećenika koji nije rodом iz Bosne, biskupu Strossmayeru je smetala činjenica što je prvi vrhbosanski nadbiskup u nekoliko navrata pokazivao želju postati isusovcem. Stoga je na vijest o njegovu imenovanju iskreno pisao prijatelju Račkom: "Dobar svećenik, ali ako bude jezuita, biti će bez ikake koristi".¹⁰⁰ Naime, u tom vremenu isusovci nisu imali vlastitu hrvatsku provinciju pa su u javnosti nerijetko promatrani kao nositelji germanizacije. Usto, zbog svoga univerzalnog karaktera i vezanosti uz papinstvo načelno nisu bili podupiratelji tada popularnog pokušaja proširenja glagoljaške liturgije iz uzmorskih biskupija na cijelu Crkvu u Hrvata.¹⁰¹ Tako novi nadbiskup nije sudjelovao ni na posveti đakovačke katedrale 1882. godine koju je na narodnom jeziku predvodio senjski biskup Juraj Posilović. Za Strossmayera su to bili znakovi kako bi on mogao biti više provoditelj carske i vatikanske politike, nego nositelj ideje hrvatske nacionalne integracije južno od Save.¹⁰²

Nadbiskup Stadler u svojoj je nadbiskupiji zatekao tešku situaciju nepostojanja središnjih administrativnih i obrazovnih institucija kao i životnog i sakralnog prostora. Na tom je području morao krenuti od početka. Na pastoralnom je planu bila nužna cjelovita reorganizacija budući da višestoljetni oblik župa o kojima se u specifičnim uvjetima skrbio franjevački kler nije mogao funkcionirati s redovitom crkvenom vlašću. S druge strane, ni franjevci se nisu mogli lako priviknuti na novo-

⁹⁸ Isto, str. 349.

⁹⁹ Opširnije o životu i djelovanju Josipa Stadlera u: *Josip Stadler. Život i djelo. Zbornik radova međunarodnih znanstvenih skupova o dr. Josipu Stadleru*, ur. Pavo Jurišić, Sarajevo 1999.; Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb 2001.

¹⁰⁰ *Korespondencija Rački – Strossmayer II*, str. 394.

¹⁰¹ Zoran Grijak, O nacionalno-političkim aspektima zahtjeva za afirmacijom glagoljaške liturgije u hrvatskim zemljama od sredine 19. do početka 20. stoljeća, *Croatia Christiana periodica. Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 83, Zagreb 2019., str. 81–119.

¹⁰² O političkoj djelatnosti nadbiskupa Stadlera u: Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb 2001.

nastale prilike i napustiti dotadašnji način života koji je u mnogim elementima bio stran čak i njihovoj redovničkoj subraći na Zapadu. Došlo je do otvorenih neslaganja između prvog nadbiskupa i franjevac, a nerijetko su nadilazile granice Bosne te su bile upletene državne i crkvene ustanove u Beču i Rimu. Strossmayer, koji je formalno i dalje bio "biskup bosanski", a usto je više desetljeća izravno pomagao Crkvu u Bosni i Hercegovini, nije mogao ostati po strani u tim sporovima. U prvo se vrijeme izravno stavio na stranu franjevac. U pismima bečkom nunciju Vannutelliju otvoreno prigovara Svetoj Stolici zbog Stadlerova imenovanja za nadbiskupa nasuprot njegovim prijedlozima da se "na viša crkvena mjesta u Bosni postavljaju domaći svećenici koji su, kroz četiri stoljeća, tlo Crkve natopili ne samo svojim znojem nego, vrlo često, i svojom krvlju, a oni dušu slavenskog puka u Bosni do srži poznaju".¹⁰³ Nemamo pouzdanog svjedočanstva, ali je moguće da je i ovakav Strossmayerov stav doveo do imenovanja dvojice franjevac na čelo biskupija u Mostaru i Banja Luci. Fra Paškal Buconjić (1835. – 1910.) je 1880. godine imenovan apostolskim vikarom u Hercegovini, godinu dana kasnije i biskupom mostarsko-duvanjskim, a 1890. povjerenica mu je također uprava Trebinjske biskupije. Na čelo novoosnovane Banjalučke biskupije došao je fra Marijan Marković (1840. – 1912.) koji je kao student proveo pet godina u đakovačkom kolegiju kojega je Strossmayer podigao za bosanske franjevac.¹⁰⁴ Zbog početnih teškoća s kojima se suočavao u Sarajevu nagađalo se o mogućoj brznoj Stadlerovoj ostavci. Strossmayer piše nunciju: "Gotovo svakodnevno pristižu novi dokazi da tom čovjeku, iako je pobožan i učen, potpuno nedostaje onakva pronicljivost, razboritost, odmjerjenost i ljubav kakva je naročito u današnjim okolnostima u Bosni nužno potrebna da bi se uspješno djelovalo ... Nadbiskupova ostavka, o kojoj se na višim mjestima tajno i javno govori, bila bi na korist i Crkvi bosanskoj, koja bi tako mogla dobiti razboritijeg i značajnijeg nadbiskupa, i Crkvi zagrebačkoj koja treba dva posvećena biskupa".¹⁰⁵ No, Stadler se nije olako predao te je na povjerenjenu službi ostao do smrti. Relativno je brzo pridobio i Strossmayerovo povjerenje. Već pri prvom odlasku u središte svoje nadbiskupije posjetio ga je u Đakovu. Uslijedilo je više susreta u kojima je Stadler tražio financijsku i moralnu potporu. Čini se da je Strossmayeru osobito imponirala savjetodavna uloga koju mu je novi nadbiskup dodijelio.¹⁰⁶ Rado je pisao o susretima sa Stadlerom i savjetima koje mu je davao. Đakovački biskup izdašno je pomagao novu crkvenu pokrajinu osobito u građevinskim pothvatima. Po njegovu sudu prvostolnica bi morala biti barem jednako veličanstvena kao što su to sarajevske džamije i pravoslavna crkva. Trudio se također novu metropoliju učiniti materijalno neovisnom. S tim se ciljem angažirao

¹⁰³ *Korespondencija Strossmayer – Vannutelli*, str. 202–203.

¹⁰⁴ Pavić-Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer: biskup bosansko-đakovački i sriemski: god. 1850. – 1900.*, str. 46.

¹⁰⁵ *Korespondencija Strossmayer – Vannutelli*, str. 218–219.

¹⁰⁶ Zoran Grijak, Josip Juraj Strossmayer i Josip Stadler, *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti. Zbornik radova*, ur. Franjo Šanjek, Zagreb 2006., str. 929–924.

oko pronalaska darovnica kojima je raspolagala Bosanska biskupija prije otomanske okupacije. Praveći poredbu s biskupijom u Đakovu koja je nakon oslobođenja od Turaka dobila ranije pripadajuća joj imanja u Slavoniji, držao je da posjedi koji su ostali u Bosni trebaju pripasti novoj nadbiskupiji. Svjestan kako je nemoguć fizički povrat svih posjeda predlagao je da joj se dodijele zamjenski.¹⁰⁷

Povezanost Strossmayera i Stadlera osobito je bila vidljiva na primjeru Strossmayerovih posjeta Sarajevu. Prvi put je boravio u rujnu 1889. godine kada je osobno posvetio sarajevsku katedralu. Na putu do grada na Miljacki posjetio je nekoliko franjevačkih samostana, a po povratku u Slavoniju bilježi: "Ja sam dakle bio u Sarajevu i nije mi žao, da sam bio. Bosna je divna zemlja; Sarajevo svojim položajem neka vrst Florence. Svečanost je bila skroz na skroz crkveno-narodna".¹⁰⁸ Sedam godina kasnije, u rujnu 1896., Strossmayer je posvetio i sjemenišnu crkvu sv. Ćirila i Metoda. Usput je u Travniku posjetio dječačko sjemenište ne skrivajući zadovoljstvo "što se gojenci ne uzgajaju samo u pobožnosti, nego i u domoljublju".¹⁰⁹

Promjena u Strossmayerovu odnosu prema Stadleru, od početne skeptičnosti do potpunog povjerenja osobito je vidljiva na dva primjera: Zagrebačke nadbiskupije i Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Nakon smrti kardinala Josipa Mihalovića u veljači 1891. godine Zagreb je više od tri godine bio bez nadbiskupa. Kako je imenovanje ovisilo o brojnim crkvenim i političkim čimbenicima bilo je teško pronaći kandidata koji bi odgovarao i hrvatskoj i ugarskoj i austrijskoj politici te da ga je Vatikan spreman potvrditi. Strossmayerov kandidat bio je nadbiskup Stadler.¹¹⁰ Držao ga je prikladnim kako za interese Crkve tako i hrvatstva. Brojne su Strossmayerove intervencije u njegovu korist. Samo državnom tajniku Svete Stolice Marianu Rampoliju tijekom 1892. godine uputio je dvanaest, a iduće godine čak dvadeset pisama u kojima zagovara Stadlera.¹¹¹ Ipak, najviše protivljenjem bana Khuena Héderváryja sarajevski nadbiskup nije premješten u Zagreb, no zajedničkim nastojanjima Strossmayera, Stadlera i Račkog nadbiskupom nije postao niti bilo koji Mađar nego dotadašnji senjski biskup Juraj Posilović (1834. – 1914.). Prigodom preustroja Zavoda sv. Jeronima u Rimu u "svetojeronimske afere" koja je uslijedila krajem 19. i početkom 20. stoljeća, ovaj je zavod najprije dobio pridjev "hrvatski" da bi zatim pod uplivom talijanske, austro-ugarske, francuske, engleske, ruske, srpske i crnogorske politike bio prisiljen iznova uzeti ilirsko ime.¹¹² Strossmayer je nadbiskupa Stadlera promo-

¹⁰⁷ *Korespondencija Strossmayer – Vannutelli*, str. 254–255.

¹⁰⁸ *Korespondencija Rački – Strossmayer IV* (2. VII. 1888. - 15. II. 1894.), ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1931., str. 90–91.

¹⁰⁹ Kamilo Zabeo, Pedeset godina nadbiskupskog sjemeništa i gimnazije, *Travnička spomenica 1882. – 1932.*, Sarajevo 1932., str. 186.

¹¹⁰ Andrija Šuljak, Biskup J. J. Strossmayer i nadbiskup Stadler, *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, ur. Petar Babić i Mato Zovkić, Sarajevo 1986., str. 121–136.

¹¹¹ Andrija Šuljak, Nadbiskup Josip Stadler i Bosansko-Đakovačka i Srijemska biskupija, *Josip Stadler, život i djelo*, ur. Pavo Jurišić, Sarajevo 1999., str. 190–191.

¹¹² Mario Strecha, Collegium hieronymianum pro croatica gente. Svetojeronimska afera, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 28, Zagreb 1995., str. 158–189.

virao u predvodnika hrvatskog episkopata i svojevrsnog nasljednika u promicanju hrvatskih nacionalnih interesa unutar Crkve.¹¹³ Pružao mu je bezrezervnu podršku, pa čak i kad je u Stadler 30. ožujka 1902. godine sastavio te na audijenciji pred papom Lavom XIII. izrekao vrlo oštru predstavku u kojoj je izrazio nezadovoljstvo Hrvata politikom Svete Stolice o ovom pitanju Strossmayer ga je podupirao: “Ko što sam do sad bio zadovoljan sa sviem, što ste Vi u tomu obziru u Rim pisali, tako sam također s Vašim posredstvom u ime Episkopata hrvatskog posve zadovoljan”.¹¹⁴

Odnos prema islamu i muslimanima

Josip Juraj Strossmayer bio je u pravom smislu Hrvat i katolik svoga vremena pa se to odrazilo i na njegov odnos prema islamu i muslimanima.¹¹⁵ U hrvatskim je krajevima pojava islama bila vezana za prijetnju koja je dolazila od otomanske države, a ideja o Hrvatskoj kao “predziđu kršćanstva” i Hrvatima borcima “za krst časni i slobodu zlatnu” uvelike je oblikovala protuislamsko raspoloženje kao nacionalnu odrednicu. Za Katoličku crkvu je Muhamedovo učenje bilo krivovjerje i zabluda koju treba osporiti, a širenje svim sredstvima suzbijati. Strossmayer kao katolički biskup druge polovice 19. stoljeća nije mogao razmišljati u kategorijama vjerske slobode i međureligijskog dijaloga s islamom. Hrvatski narodni preporod, kao i ideje slavenske uzajamnosti i južnoslavenstva kojima se opiralo germanizaciji, mađarizaciji i talijanizaciji te oslobođenju od stranih vlasti, također su bili obilježeni snažnim antiislamskim i antiosmanskim diskursom kao ujedinjujućim elementom koji je jasno uobličen u djelima braće Mažuranić *Smrt Smail-age Čengića* i *Pogled u Bosnu*.¹¹⁶

U takvom je ozračju oblikovan i Strossmayerov pogled na islam i muslimane. Nalazeći se na čelu biskupije na granici s Otomanskim Carstvom Strossmayeru nije nedostajalo informacija o teškom življenju katolika u teokratskoj islamskoj državi i nedaćama s kojima su se suočavali. Najčešće su ih posredovali bosanski franjevci. Osobno je također bio pogođen osmanskim okupacijom budući da je biskup “bosanski” bio pravno ali ne i stvarno zbog nemogućnosti vršenja jurisdikcije nad Crkvom u Bosni. U političkom smislu biskup je Europu promatrao kao “obitelj kršćanskih naroda” čiji se međusobni odnosi temelje na evanđeoskim vrijednostima. Stoga je islam smatrao “rak ranom i gangrenom” na tijelu kršćanstva.¹¹⁷ U Memorandumu upućenom 1876. godine ruskoj vladi Strossmayer je javno iznio kako su Osmanlije “po svojoj vjeri i zakonu apsolutno nesposobni da budu na čelu kršćanskim naro-

¹¹³ Ratko Perić, Nadbiskup Stadler i Hrvatski zavod u Rimu, *Josip Stadler. Prilozi za proučavanje duhovnog lika prvog Vrhbosanskog nadbiskupa*, ur. Želimir Puljić, Sarajevo 1989., str. 141–173.

¹¹⁴ Strossmayer Stadleru, 7. travnja 1902., *Spomenica Vrhbosanska*, Sarajevo 1932., str. 95.

¹¹⁵ Zlatko Hasanbegović, Josip Juraj Strossmayer prema islamu, *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*, ur. Franjo Šanjek, Zagreb 2006., str. 386.

¹¹⁶ Zlatko Hasanbegović, *Muslimani u Zagrebu 1878. – 1945. Doba utemeljenja*, Zagreb 2007., str. 19–29.

¹¹⁷ Usp. Slavko Slišković, Strossmayer promicatelj europskog jedinstva, *Croatia Christiana periodica*, sv. 56, Zagreb 2005., str. 209–220.

dima, jer povlasticama same vjere, koja je kod njih ujedno i građanski zakon, to jest po božanskoj i nepromjenljivoj, kako oni misle, odredbi samo su sljedbenici korana pozvani da gospoduju, da ljenčare, da uživaju i da se izgredima svakakvih poroka troše ili da se neprestano razdražuju na svaku okrutnost i barbarluk protiv nesretnih kršćana. Koran uči da su kršćani, po apsolutnoj božjoj volji, znanuvijek osuđeni da budu robovi te da život, slobodu i radinost svoju neprestano žrtvuju volji i hiru svojih gospodara. Ropstvo je u drugim zemljama i narodima djelo ljudske volje, a kod Turaka je to božja odluka. Stoga je sudbina nesretnih kršćana u Turskoj apsolutno nepromjenljiva".¹¹⁸ Na Strossmayerov odnos prema muslimanima zasigurno je utjecao i njegov politički oponent Ante Starčević koji je nakon propasti hrvatskog nacionalnog pokreta unutar Habsburške Monarhije sredinom 19. stoljeća započeo idealizaciju osmanskih društvenih i političko-pravnih ustanova, dok je u nastojanju njihove integracije u hrvatsku naciju muslimanima dodijelio epitet "cvijeća hrvatskog naroda". Čak je afirmativno pisao o proroku Muhamedu, a na političkom se planu opirao bilo kakvom povezivanju Hrvata s drugim slavenskim narodima.¹¹⁹ Tako se direktno suprotstavio Strossmayeru i kao biskupu i političaru kojemu je bilo stalo do širenja katoličanstva i slavenskog jedinstva. Nasuprot Starčevićevom vjerskom liberalizmu Strossmayer se svim silama trudio da kršćanske vrednote upravljaju javnim životom i s jednakim se elanom borio protiv svega što se nije uklapalo u kršćanski civilizacijski krug kao što je to slučaj s islamom. Ekskluzivnom hrvatstvu pravaša suprotstavljao je južnoslavenstvo. Držeći kako bi zajednička borba protiv otomanske okupacije pridonijela i tješnjem povezivanju te u konačnici i crkvenom sjedinjenju s Rimom, biskup je aktivno podupirao oslobodilačke pokrete u Srbiji, Bugarskoj, Crnoj Gori te Bosni i Hercegovini. Povezanost političke i vjerske naravi ovih gibanja vidljiva su iz brojnih Strossmayerovih govora i spisa. Tako je više puta s oduševljenjem govorio o potrebi oslobođenja čitave Europe od osmanske okupacije, a simboličan znak postignute slobode bilo bi slavlje liturgije u crkvi sv. Sofije u Carigradu na kojemu bi i osobno rado sudjelovao.¹²⁰ Strossmayer je bio živi svjedok višekratnih pobuna i otpora koji su bosanskohercegovački muslimani pružali vlastima u Istanbulu pa je vjerovao kako će postignuta sloboda muslimansko stanovništvo potaknuti na povratak kršćanstvu. Razumijevajući povijesne okolnosti on nije osuđivao islamizirani puk nego je naglašavao njegovu etničku pripadnost Slavenima dajući im tako mjesto u svojoj viziji južnoslavenske zajednice od Jadrana do Crnog mora. Stoga je održavao prijateljske odnose s više muslimana i rado ih primao u svome biskupskom dvoru u Đakovu. Njegov tajnik Cepelić bilježi kako je "sve to biskupu jedna krv i jedan te isti narod, koga su okolnosti i ljudi razdvojili i raztrojili".¹²¹ Osobito se tru-

¹¹⁸ Strossmayer, Memorandum ruskoj vladi, str. 216.

¹¹⁹ Zlatko Hasanbegović, Islam i bosanski muslimani u djelima Ante Starčevića, *Starčević. Znanstveni lokvij o 180. obljetnici rođenja*, ur. Ivan Gabelica, Zagreb 2004., str. 51–58.

¹²⁰ *Korespondencija Rački – Strossmayer II*, str. 138.

¹²¹ Usp. Pavić-Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer: biskup bosansko-djakovački i sriemski: god. 1850. – 1900.*, str. 727.

dio kod bosansko-hercegovačkih muslimana probuditi hrvatsku nacionalnu svijest. Kontaktirao je s više njihovih čelnika, čak i onih koji su međusobno bili u suprotnim političkim taborima. Biskup je donekle naivno vjerovao kako će nakon prestanka osmanlijske vlasti obraćenje na katoličanstvo biti masovno. Ono je po njegovu sudu trebalo započeti od žena. Tako nunciju Vannutelliju u Beču piše kako je "taj spol vjernih čuvar domaćih predaja, a one su ponajvećma katoličke ... Drugo, nitko više negoli ubogi ženski spol ne osjeća grozu muhamedanskog jarma, pa zato nitko više negoli taj spol ne može biti kadar osjetiti i poželjeti onu božansku blagodat koju je svemu ljudskom rodu, a naročito ženama što su u poganstvu i muhamedanstvu tako prezrene i tlačene bile, donio Gospodin naš vječnom rječju, životom i smrću svojom ... Ako po daru milosti Božje i Svete Apostolske Stolice crkvu bosansku dopadne učen, rječit i revan biskup, ako isto tako u Bosni bude vladala puna sloboda savjesti, lako je naslutiti kako će muhamedanstvo u nekoliko desetljeća gotovo prirodnim putem nestati. Žene, pridobivene osobitim blagodatima kršćanske vjere, tako će silno sve za sobom povući".¹²² Stoga je bio neugodno iznenađen austro-ugarskom politikom koja je u strahu od jačanja slavenskog, a posebice hrvatskog elementa u Monarhiji na različite načine sprječavala prijelaz s islama na katoličanstvo. Budući da je u Bosni i Hercegovini zadržan stari osmanski poredak uz vjerske su prijelaze bili povezani gubitci materijalnih dobara i društvenog položaja, a ponekad čak i drastičnije kazne kao što su uhićenja i progoni. O problemu sprječavanja krštenja i pristupa u Katoličku crkvu muslimanima koji su to željeli biskup je u više navrata slao dramatična izvješća bečkoj nuncijaturi ne skrivajući osobno zaprepaštenje i razočaranje bosanskih katolika.¹²³ No, bečki dvorski motivi nisu bili jednaki Strossmayerovim vjerskim i nacionalnim idealima. Austro-Ugarska je na vjerskom polju bila prožeta procesom sekularizacije i vjerske tolerancije, dok je političko dvojno uređenje bilo u opreci s biskupovom željom za afirmacijom slavenstva.

Bosanske umjetnine

Za brojna dobročinstva, počevši od financijskih sredstava, djelovanja na crkvenom i političkom polju oko poboljšanja njihova pravnog položaja u Osmanskom Carstvu, školovanja bogoslova u Đakovu i brojnih drugih oblika pomoći i podrške, bosanski su franjevci biskupu Strossmayeru nastojali uzvratiti u skladu sa svojim mogućnostima. Tako sabrani na provincijski kapitul u samostan sv. Katarine u Kreševu 1. svibnja 1854. godine pišu kako ne mogu "srcu odoliti, niti ovu prigodu propustiti, brez da opet s općim potpisom ne ponovimo i našu sinovsku naklonost i iskrenu harnost prema Vašem presv. Gospodstvu".¹²⁴ U povelji pohranjenoj uz temeljni kamen crkve u Tolisi 17. srpnja 1864. Strossmayera navode kao "najvećeg

¹²² *Korespondencija Strossmayer - Vannutelli*, str. 64–65.

¹²³ Isto, str. 74–77, 80–85, 90–93.

¹²⁴ *Strossmayer, Dokumenti i korespondencija (1815. – 1859.)*, str. 309–310.

dobročinitelja bosanskog".¹²⁵ Znajući ga kao vrsnog kolekcionara umjetnina i stari-
na franjevci su njegovu zbirku obogatili nekolicinom slika i bogoslužnih predmeta
sačuvanih u samostanima Fojnica, Kraljeva Sutjeska i Kreševo.¹²⁶ Istina, poticaj je
dolazio i od samoga Strossmayera koji je želio na jednom mjestu sabrati najvrjednije
izložke iz svih južnoslavenskih krajeva, nudeći za njih određenu naknadu. Za njega
je kulturno povezivanje temelj budućeg političkog jedinstva i slobode. Pri tome je
Hrvatskoj namijenio stožernu zadaću pa je zato više puta naziva "Toskanom Balka-
na", dok bi Zagreb na određeni način trebao imati ulogu Firence kao kulturnog sre-
dišta. Zato je u hrvatskoj metropoli sagradio Akademijinu palaču u stilu firentinske
renesanse, a njegovom donacijom 256 umjetničkih djela, od čega je 235 slika, u njoj
je otvorena Galerija umjetnina. Govoreći na njezinu otvorenju 9. studenoga 1884.
godine Strossmayer je još jednom zaželio da Zagreb svojim znanstvenim i kulturnim
ustanovama postane središte Balkanskog poluotoka koji je slijedom nepovoljnih po-
vijesnih okolnosti zaostao za ostatkom kršćanske Europe. Osvrćući se na slike iz
Bosne koje je također darovao ovaj ustanovi ustvrdio je da one "dovoljno svjedoče,
na kako visokom stepenu učenosti i razvijenosti stajala je naša posestrima Bosna u
XV. vijeku, a koliki je udarac zadao joj grdni jaram turski".¹²⁷

Međutim, kada je 1888. godine osnovan Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine te
započelo prikupljanje kulturnog i nacionalnog naslijeđa za njegov postav nastupile
su prve nesuglasice. Ćiro Truhelka (1865. – 1942.), prvi muzejski kustos te upravitelj
etnografske, prehistorijske i srednjovjekovne zbirke, poželio je spomenute umjetni-
ne prenijeti u Sarajevo. Uprava Bosne Srebrene nije ga u tome podupirala, ali je bilo
pojedinih franjevaca, kao što je fra Anto Knežević (1834. – 1889.) koji su ga podrža-
vali.¹²⁸ Za potonjeg se nije radilo samo o umjetninama, nego više o različitim koncep-
cijama nacionalnog opredjeljenja bosansko-hercegovačkih katolika. Već jasno pro-
filiranom Strossmayerovu hrvatstvu on je suprotstavljao katoličko bošnjaštvo. Dok
Strossmayer u Bosni i Hercegovini osim tri vjere vidi i najmanje dva naroda, hrvatski
i srpski, dotle je za Kneževića u tim zemljama jedan trokonfesionalni bošnjački na-
rod. Stoga mu je jednaka otomanska i austro-ugarska okupacija. Također se opirao
priključenju Bosne i Hercegovine ili njihovih dijelova Srbiji ili Hrvatskoj pa je sma-
trao da bosanskim kulturnim dobrima nije mjesto u tim zemljama.¹²⁹ Tako je pitanje
povratka rečenih umjetnina preraslo u politički spor. Vidi se to i iz Strossmayerova

¹²⁵ Zirdum, *Pisma bosanskih franjevaca 1850. – 1870.*, Plehan 1996., str. 202.

¹²⁶ Radi se o jednom križu, dva kaleža i dvije kazule iz Fojnice; jednoj kazuli i jednoj slici iz Kreševa; dijelu kazule, darovane od posljednje bosanske kraljice, burzi, stolci i manipulu te pet slika iz Kraljeve Sutjeske. Kasnije je tome dodan jedan dio numizmatike. Usp. Marko Karamatić, *Franjevačke umjetnine u Strossmayerovoj galeriji; Bilten franjevačke teologije*, god. 31, br. 1–2, 2003./2004., str. 68.

¹²⁷ Josip Juraj Strossmayer, *Govor pri otvorenju galerije slika, Tade Smičiklas, Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice*, Zagreb 1906., str. 182–200.

¹²⁸ *Korespondencija Rački – Strossmayer IV*, str. 4.

¹²⁹ Usp. Slavko Kovačić, *Samostalna i slobodna Bosna i Hercegovina kategorički imperativ fra Antuna Kneževića, Nova et Vetera*, sv. 2, 1979., str. 209–216.

dopisa Franji Račkom iz veljače 1889. godine. Navodi kako su kulturna dobra "fratri bosanski meni svojevolumno i bez ikakoga uvjeta, i za vječita vremena dali, u priznanje onih neizrecivih dobročinstava, koja sam im ja ukazao. Jest, istina, ja sam iz dobre moje volje – i bez ikakve, osobito pako dvostrane obvezanosti – rekao jedanput: 'Kad budete svoji i kad uzimate muzej svoj, tada se mogu te stvari prenijeti k vama'. Ali to je puka moja dobra volja, a nikakva na svijetu obvezanost. A drugo: svoji. Zar je Bosna svoja? Bosna je još i danas turska provincija, a osim toga, kad je mađarska, nije svoja, niti je moga naroda, na koji po geografiji, krvi i jeziku spada".¹³⁰ Biskup se očito referira na obećanje dano 1871. provincijalu fra Miji Gujiću "ako bi Bosna igda svoja postala, da se njezino blago umjetno ima njoj povratiti".¹³¹ No, očito ni franjevački provincijalat nije smatrao da je to ostvareno austro-ugarskom okupacijom. Čini se da je upravi Bosne Srebrene bilo bliže Strossmayerovo hrvatstvo od Kneževićeva bošnjaštva pa provincijal i gvardijani svih samostana u ovom sporu pristaju uz đakovačkog biskupa. Javno ističu kako je Strossmayer "odlična osoba, velik dobrotvor naš, visoki dostojanstvenik crkveni, čije ime je na ustima svakoga nas, čija djela urezana su duboko u srca naša". Kneževiću prigovaraju nezahvalnost budući da se i sam "grijao na suncu ljubavi našeg dobrotvora" živeći u Đakovu kao duhovnik franjevačkim bogoslovima te koristeći njegovu potporu svojoj spisateljskoj aktivnosti. Zamjeraju mu također da je podupirući Truhelku prekršio redovnička i svećenička pravila jer prije toga "nije pokucao ni na biskupska vrata Banjalučka, ni na državnička u Sarajevu", mada je kao franjevac na službi u Banjolučkoj biskupiji trebao konzultirati provincijala i biskupa.¹³² Strossmayer je također smatrao kako je sve to "tuđa spletk".¹³³ Nakon Kneževićeve smrti u rujnu 1889. godine situacija se donekle smirila. Međutim, dvije godine kasnije, franjevci iz Kraljeve Sutjeske su odlučili u svome samostanu urediti muzejski prostor pa su od Strossmayera zatražili povrat rečenih umjetnina.¹³⁴ Biskup se obratio fojničkom gvardijanu fra Ivanu Vujičiću koji mu je u ime svoga samostana potvrdio kako "niti šta tražimo, niti hoćemo tražiti". Gvardijan se također potrudio istražiti kako je teklo slanje umjetnina pa Strossmayera informira kako je osobno "poslao veleč. o. provincijalu pismenu izjavu samostana sutješškoga i kreševškoga od g. 1886., kojima se dotični samostani pismeno izjavljuju, da stvari, koje su Vašoj Preuzvišenosti poslane, poklanjaju sasvim radi dobročinstava primljenih i t. d. Te se izjave nahode u arhivu ovoga samostana. Provincijal je to odmah za svoj arhiv prepisao i Sutješčane na tu izjavu upozorio".¹³⁵ Strossmayer je ovaj dopis priložio svojoj novoj darovnici zagrebačkoj Akademiji od 9. veljače 1892. godine u kojoj je još jednom naglasio kako su "stvari, kao slike i kazule, meni, od-

¹³⁰ *Korespondencija Rački – Strossmayer IV*, str. 306.

¹³¹ Marko Karamatić, *Franjevačke umjetnine u Strossmayerovoj galeriji*, str. 68.

¹³² *Dopis, Vrhbosna, Sarajevo 1889.*, str. 99.

¹³³ *Korespondencija Rački – Strossmayer IV*, str. 279.

¹³⁴ Marko Karamatić, *Franjevačke umjetnine u Strossmayerovoj galeriji*, str. 68.

¹³⁵ *Korespondencija Rački – Strossmayer IV*, str. 305.

nosno našoj Akademiji nekoć ustupljene, uistinu poklonjene, i kako ih ni Zemaljski muzej u Sarajevu, a ni itko drugi, iz bud kojega naslova pravno reklamirati ne može i ne smije".¹³⁶ Odgovarajući Vujičiću Strossmayer još jednom naglašava svoje iskrene prijateljske osjećaje prema bosanskim franjevcima koje spomenute nesuglasice nisu nimalo poljuljale. Međusobnu povezanost na obrazovnom i kulturnom planu drži kao "interes i budućnost Crkve i dobrog naroda našega". Posebice ističe kako je Akademiji ustupio umjetnine koje su mu "od Bosne bez ikakvog uvjeta u znak prave bratske ljubavi i zahvalnosti odstupljene. Dašto, da sam ja *ex abundantia cordis*, i bez ikakve juridičke obvezanosti rekao, da ću ja te umjetnine drage volje odstupiti javnomu muzeju u Bosni, kad Bosna bude posve neodvisna, i kad bude imala svoj vlastiti javni i posve neodvisni muzej. Kad jedamput bude izbiljam Bosna posve svoja, ili što je isto, kad se bude s nama u jedno državno i narodno tijelo spojila, pak kada bude zaista imala svoj neodvisni muzej, onda će se moći o tomu govoriti. Dotle pako ne svoj bi bio čovjek, upravo neprijatelj naroda svoga, tko se ne bi radovao, što su te umjetnine, velikim troškom popravljene, u muzeju Akademije spremjene i svemu svijetu na užitak i pouku postavljene. Akademija je, i sve njezino blago, i Vaše i naše. Samo protivnici, koji nas žele zavaditi, razliku čine i jaz među nama kopaju".¹³⁷ Čini se kako stav prema umjetninama pristiglim iz bosanskih franjevačkih samostana najbolje oslikava pravu narav Strossmayerova odnosa prema Bosni i Hercegovini. Za njega je neupitna trajna vezanost ovih zemalja i njihovih stanovnika s Hrvatskom u smislu državnog i narodnog ujedinjenja, dok ih protivnici hrvatstva žele međusobno zavaditi stvarajući umjetni jaz i razlike među njima.

Strossmayer i Hercegovina

Strossmayer je došao na čelo biskupije u Đakovu u vrijeme nesuglasica između bosanskih i hercegovačkih franjevaca koje će konačno dovesti do dijeljenja na dvije različite provincije. Pisma koja su mu stizala s južne strane Save svjedoče kako su se bosanski fratri plašili da bi pomoć koja od njega stiže mogla malverzacijama hercegovačkih franjevaca otići "u Ercegovinu, a Bosna nek se drži zubim za vitar!".¹³⁸ To se posebice odnosilo na sredstva predviđena za školovanje franjevačkog podmlatka. Budući da je uložio ogroman napor u samoj Bosni, Beču i Rimu te osobna velika financijska sredstva kako bi se franjevački bogoslovi školovali u Đakovu Strossmayer je odlučio da u sjedište njegove biskupije mogu dolaziti jedino bogoslovi iz Bosne, a ne i hercegovački. O tome je 9. srpnja 1855. godine izvijestio kardinala Fransonija, pročelnika Kongregacije za propagandu vjere, a 14. srpnja i bečkog nuncija Vialeu Prelu.¹³⁹ Nakon što su se odijelili od Bosne Srebrene hercegovački fratri pokušali su

¹³⁶ Isto, str. 304.

¹³⁷ Isto, str. 306.

¹³⁸ *Strossmayer, Dokumenti i korespondencija (1815. – 1859.)*, str. 318.

¹³⁹ Isto, str. 326–328.

dio tih sredstava tzv. komesarijatske zaklade ishoditi za školovanje vlastitih bogoslova. U tome se osobito angažirao fra Petar Bakula (1816. – 1873.). Dvorska kancelarija zatražila je Strossmayerovo mišljenje. Biskup je u vrlo strogom tonu, čak i osobnom, naglasio kako je upravo Bakula odgovoran što je Propaganda zabranila školovanje bosanskim fratrima u Hrvatskoj pa bi u slučaju podjele zakladnih prihoda carskim novcem uzdržavao mlade hercegovačke franjevce u Italiji. Zaključuje da bi “najbolje bilo, da se hercegovački fratri opet sjedine s bosanskima, pačem su i tako jedno, pa će onda drage volje i hercegovačku mladež, vazda si milu, prigrliti da sa njegovom zajedno uči”.¹⁴⁰

Đakovački biskup Hercegovinu nikada nije promatrao samostalno u užem mjesnom, nego u širem hrvatskom i južnoslavenskom kontekstu te uvijek u zajedništvu s Bosnom. Najčešće je i zemljopisni pojam Bosna protezao na čitav prostor današnjih Bosne i Hercegovine. Tako u svojoj biskupskoj okružnici od 1. ožujka 1851. godine plastično opisuje teškoće “jednokrvne i jednovjerne braće u Bosni”, misleći pri tom i na stanovništvo hercegovačkih krajeva.¹⁴¹ Nakon što je Ali-paša Rizvanbegović (1783. – 1851.) postigao da se Hercegovina izdvoji iz bosanskog kao poseban pašaluk 1832. godine te u želji za uspostavljanjem punovlasti nad stanovništvom svoga pašaluka nastojao je prekinuti sve veze svojih podređenih s Bosnom. S tim je ciljem podupirao i želju franjevaca rodom iz Hercegovine da se odijele od Bosne Srebrene i Apostolskog vikarijata u Bosni. Plod ovog nastojanja bila je ustanova zasebnog Apostolskog vikarijata za Hercegovinu 1846. godine. Na čelu mu je bio raniji bosanski apostolski vikar fra Rafael Barišić (1796. – 1863.). On se, naime, sukobio s upravom provincije zbog pokušaja preuređenja vikarijata po modelu hijerarhijskog centralizma karakterističnog za upravu u biskupijama sa svjetovnim klerom. Ovaj je sukob u povijesti ostao upamćen pod nazivom “Barišićeva afera” jer je prerastao crkvene okvire te je osim u Bosni rješavan pred sudovima Carigrada, Beča i Rima.¹⁴² Nakon gubitka spora Barišić, unatoč tome što nije Hercegovac, utočište nalazi u Hercegovini te je ostavio neizbrisiv trag u obnovi vjerskog života te zemlje. Rizvanbegović mu je osobno darovao zemlju za izgradnju biskupske rezidencije, a podupirao je i ishođenje fermana za izgradnju crkava i samostana u Hercegovini. Tako je 1846. godine započeta gradnja samostana u Širokom Brijegu, koji je bio odskočna daska osnutku posebne Hercegovačke kustodije 1852. godine, a 1892. i samostalne Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije.¹⁴³

Iako je u više navrata financijski podupirao pothvate franjevaca u Hercegovini čini se da između njih nikada nije zaživjelo pravo i iskreno prijateljstvo. Prigodom proslave njegove 50. i 60. obljetnice svećeništva, a osobito 8. rujna 1900. godine kada je slavio 50. obljetnicu biskupskog ređenja, u Đakovu su prisutni provincijali gotovo

¹⁴⁰ Pavić-Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer: biskup bosansko-djakovački i sriemski: god. 1850. – 1900.*, str. 715–716.

¹⁴¹ Isto, str. 709.

¹⁴² “Barišić Rafo”, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, str. 623.

¹⁴³ <https://www.franjevci.info/povijest-kategorije/uvod> (pristup ostvaren 22. listopada 2019.).

svih redovničkih zajednica, među kojima i franjevaca iz Bosne i Hrvatske, ali hercegovački provincijal nije. Čak se ni u jednoj spomenici ne može pronaći njegova čestitka. Zanimljivo je također da su brzojavi s dobrim željama biskupu pristizali sa svih strana, od Češke i Slovačke preko Slovenije i Srbije do Bugarske, ali ne nalazimo ih iz Hercegovine. Čestitaju jedino iz Duvna kao "krunitbenog mjesta Tomislavova" te iz Mostara, ali ne franjevci nego druge osobe i institucije. Istina, javio se mostarski biskup fra Paškal Buconjić (1834. – 1910.) želeći mu da bi "Bog produljio dragocieni Vaš život našem hrvatskomu narodu".¹⁴⁴ Više pažnje koju je posvećivao Bosni i njezinim crkvenim strukturama moguće je gledati u svjetlu njezina, po Strossmayerovu sudu, goreg položaja u odnosu na Hercegovinu. On prigodom uvođenja redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini piše kako je stanje "u Hercegovini već dobro uređeno. Mostar imade svoju stolicu a sa trebinjskim bi krajem i na dalje mogao upravljati susjedni dubrovački biskup. Pastva bi i dalje imala ostati u rukama redovnika a tek s vremenom zamieniti jih sa svjetovnim svećenstvom, koje treba da je uvijek urodjeno".¹⁴⁵

Za njega je neupitna povezanost Hercegovine s Bosnom, a ovih zemalja s Hrvatskom, bilo u određenoj južnoslavenskoj zajednici ili pak unutar federalno uređene Monarhije. Ovu je evoluciju moguće pratiti i na freskama đakovačke katedrale. Naime, umjetnost 19. stoljeća često je bila obilježena nacionalnim i političkim ideologijama. Strossmayerov vjerski i politički program osobito je snažno naglašen na fresci Ludwiga Seitza "Poklonstvo kraljeva i pastira" iz 1878. godine. Biblijskom motivu iz evanđelja dodano je pet profanih likova. U prvotnoj interpretaciji samoga biskupa pastiri su prikazani kao predstavnici južnoslavenskih naroda: Hrvat s grožđem, Slavonka sa žitom, Dalmatinka s maslinama, Bugarin s voćem i Srbin kao pastir. Međutim, vrlo brzo nakon posvete katedrale, već 1884. godine, dolazi do drukčije službene interpretacije likova. Tako Bugarin s košarom voća postaje mladi Hrvat iz Hercegovine, dok Srbina zamjenjuje Hrvat iz Bosne obučen u tursku nošnju prinoseći ovna i dvije ovce novorođenom Isusu. Ovaj obrat moguće je tumačiti jedino kroz prizmu novonastalih političkih odnosa u kojima se uvelike rasplinula biskupova široka južnoslavenska ideja koja je podrazumijevala užu suradnju sa Srbima i Bugarima, te njegovo okretanje užoj hrvatskoj nacionalnoj ideologiji.¹⁴⁶ Tu još jednom otkrivamo kako je za Strossmayera Hercegovina nesumnjivo dio hrvatskog nacionalnog korpusa. Stoga je Strossmayer podupirao svaki trud oko njezina napretka i slobode, ali se opirao bilo kakvom pokušaju zatvaranja u lokalne hercegovačke okvire kako na političkom tako i na crkvenom polju, smatrajući ih kontraproduktivnim za budućnost Crkve i naroda.

¹⁴⁴ Pavić-Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer: biskup bosansko-đakovački i sriemski: god. 1850. – 1900.*, str. 954.

¹⁴⁵ Isto, str. 728.

¹⁴⁶ Dragan Damjanović, Nacionalne ideologije i umjetnost u 19. stoljeću na primjeru fresaka u apsidama đakovačke katedrale, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, god. 18, br. 3 (101), Zagreb 2009., str. 461–478.

Zaključak

Josip Juraj Strossmayer nalazio se na čelu biskupija Bosanske ili Đakovačke i Srijemske. Navedenu službu nije shvaćao samo nominalno, nego i stvarno. Stoga se od samog biskupskog imenovanja trudio unaprijediti crkveni život na prostoru između Save i Jadrana. Bio je aktivni sudionik brojnih događaja vezanih za katoličanstvo ovih prostora. Osobno se angažirao oko školovanja bosanskih franjevaca u Đakovu, sudjelovao je u imenovanjima i posvetama apostolskih vikara koji su vršili biskupsku službu na prostorima pod osmanlijskom vlašću, a bio je nezaobilazan i prigodom ustanove Vrhbosanske nadbiskupije i djelovanja njezina prvog pastira Josipa Stadlera. Mjesnu Crkvu Bosne i Hercegovine nastojao je integrirati u eklezijalni kontekst ostalih hrvatskih zemalja. Istom idejom bio je vođen i na kulturnom polju u smislu stvaranja jedinstvenog kulturnog kruga kojemu će Zagreb biti središte. U skladu sa svojim političkim opredjeljenjima kao i ulozi koju je imao u društvenom životu nije ostao po strani ni u rješavanju političkog i državno-pravnog položaja ovih pokrajina. U skladu s potrebama i mogućnostima zauzima se za njihovo oslobođenje od otomanske okupacije kroz suradnju s drugim slavenskim narodima unutar Monarhije ili kroz stvaranje državne zajednice s drugim južnim Slavenima. Konstanta njegove politike u tom smislu je bilo temeljno opredjeljenje za njihovu međusobnu vezanost i povezanost s drugim hrvatskim zemljama.

Slavko Slišković

How Strossmayer Viewed Bosnia and Herzegovina

Summary

After several centuries-long Ottoman occupation, Bosnia and Herzegovina in the period of the episcopacy of Bishop Josip Juraj Strossmayer experienced in the short interval great changes on social, political and ecclesiastical plane. These countries remained for a long period Western borderlands, and soon afterwards even an isolated peninsula of formerly powerful empire, which at that time became incapable of following modernisation processes of contemporary European societies. Because of that, this area was surrendered for administration to Austro-Hungarian Monarchy, even though it remained under the formal sovereignty of the Sublime Porte. In such circumstances, numerous questions on which was impossible to answer in previous periods were actualised, particularly those related to the position of Catholic church. Among other things, the education of Franciscan students in theology required systematic solutions adapted to the situation in the rest of Catholic Christendom and the progress of education in general. Coming of Bosnia and Herzegovina under the administration of Catholic rulers opened possibilities for giving up archaic form of ecclesiality and introduction of regular ecclesiastical authorities. Questionable became also the position of hitherto privileged Moslem population and social affirmation of hitherto disenfranchised Christian population, as well as the role of Islam as religion. Preconditions for foundation and activity of different cultural institutions and to them connected national emancipations have been also created. The article follows the attitude of Bishop Strossmayer towards the processes mentioned above and presents a rounded picture of his views on Bosnia and Herzegovina.

Key words: Josip Juraj Strossmayer, Bosnia i Hercegovina, Franciscans, the Archdiocese of Vrhbosna, cultural goods, Islam

